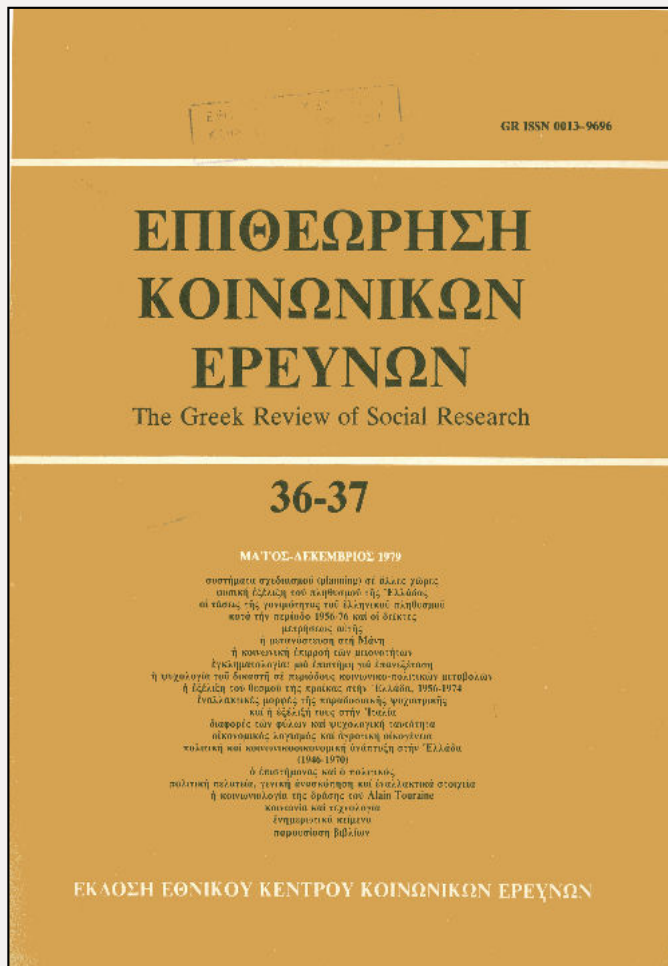

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 36, 1979

Εγκληματολογία: Μια επιστήμη για επανεξέταση

Θανοπούλου-Σιγάλα Λούλα

<https://doi.org/10.12681/grsr.458>

Copyright © 1979 Λούλα Θανοπούλου-Σιγάλα

To cite this article:

Θανοπούλου-Σιγάλα, Λ. (1979). Εγκληματολογία: Μια επιστήμη για επανεξέταση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 36(36-37), 300-316. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.458>

ἐγκληματολογία: μιά ἐπιστήμη γιά ἐπανεξέταση

τῆς
Λούλας Θανοπούλου-Σιγάλα
Δικηγόρου

Ἡ συμμετοχή σ' ἓνα συνέδριο ἐγκληματολογίας¹ μπορεῖ νά ἀποτελέσει μιά εὐκαιρία γιά νά θέσει κανεῖς ξανά ὀρισμένα ἐρωτήματα σχετικά μέ τήν ἐπιστήμη, τό ἀντικείμενό της καί τήν κοινωνική της ἀποστολή.

Ἡ ἐμμονή στήν παραγοντική προσέγγιση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου, ἡ ὑποβάθμιση τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐγκληματικῆς πράξης σέ μιά πραγματικότητα «διαφορετική» ἀπό τήν κανονική, ἡ ἔλλειψη κάθε ἀναφορᾶς στίς κοινωνικές δομές πού προκαλοῦν τήν ἐγκληματικότητα, δέν εἶναι παρά μερικά μόνο ἐρεθίσματα, ἀρνητικά κατά τή γνώμη μου, πού ἀναφέρονται στό χώρο τῆς μελέτης τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου.

Ὁ εὐρύτερος κοινωνικός χώρος μέ τή δραματοποίηση τοῦ λόγου πάνω στήν ἐγκληματικότητα καί τήν ἀνάπτυξη τῆς «ἐγκληματολογίας τοῦ κοινού αἰσθήματος», ἀποτελεῖ ἓνα πολύ πιά γόνιμο σέ ἀρνητικά ἐρεθίσματα πεδίο, κι αὐτό ἔχει μιά ἰδιαίτερη σημασία πού δέν πρέπει νά ἀγνοεῖται ἀπό τό μελετητή.

Ζοῦμε σέ μιά ἐποχή ὅπου ἡ ἐγκληματικότητα ἔχει γίνει «τυπικό θέμα». Ἀπ' τά πρῶτα φύλλα τῶν ἐφημερίδων ὡς τοῦς λόγους τῶν δημοσίων ἀνδρῶν, οἱ γενικεύσεις, οἱ ἀφορισμοί, ἡ δημιουργία τῶν ἐντυπώσεων, διαμορφώνουν τό δημόσιο αἶσθημα σχετικά μέ τό φαινόμενο καί ἐνισχύουν τήν ἀνασφάλεια καί τό φόβο τῶν πολιτῶν. Αὐτό ἔχει σάν συνέπεια τό αἶτημα γιά ἐπιτακτικότερη καταστολή στό ὄνομα τῆς Δικαιοσύνης.

Παντοῦ οἱ σφυγμομετρήσεις τῆς κοινῆς γνώμης φέρνουν σέ φῶς αὐτό τό παιχνίδι τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στό αἶσθημα τῆς ἀνασφάλειας—ἔτσι ὅπως μετατρέπεται σέ σκεπτικισμό ἀπέναντι στούς θεσμούς πού λειτουργοῦν στό χώρο τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης—καί στή σκλήρυνση τῆς στάσης τοῦ Συστήματος ἀπέναντι στήν ἐγκληματικότητα. Ἔτσι, ἡ ὅλο καί μεγαλύτερη ἀστυνόμευση τῶν πολιτῶν σέ κάθε πτυχή τῆς ιδιωτικῆς τους ζωῆς, ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη τυποποίηση συμπεριφορῶν σάν «ἐγκληματικῶν», ἐμφανίζονται σάν ἀπαίτηση μιᾶς κοινωνίας πού αἰσθάνεται ὅτι ἀπειλεῖται. Καί ἡ Ἐξουσία, πότε ἐπιστρατεύοντας καί πότε ἐκμεταλλευόμενη τό ὄπλο τῆς δραματοποίησης τῆς ἐγκληματικότητας, καταφέρνει, μέσα ἀπό τή διαδικασία τῆς εὐαισθητοποίησης τῶν πολιτῶν στά θέματα τῆς ἀσφάλειας καί τῆς τάξης, νά δημιουργεῖ κοινό τόπο ἀναφορᾶς προσώπων διαφορετικῶν ὡς πρός τήν κοινωνική τους προέλευση, καί νά μεταθέτει τό ἐνδιαφέρον ἀπό θέματα πιά καυτά σέ θέματα πού ἀ-

1. Πρόκειται γιά τό 1ο Μεσογειακό Συνέδριο Νεανικῆς Ἐγκληματικότητας πού ἔγινε στό Κολιμπάρι Χανίων ἀπό 24-26 Μαΐου 1979.

ποτελοῦν τό *Light Motive* τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀνεργία, ὁ πληθωρισμός, ἡ γενικότερη κρίση τῶν συστημάτων, ἀποτελοῦν ἀπλά φαντάσματα μπροστά στό «λύκο» τῆς ἐγκληματικότητος.

Ὅλ' αὐτά, ἐρεθίσματα πού ἀπευθύνονται σέ κάθε «πολιτικό» ἄνθρωπο, ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη σημασία καί σοβαρότητα, ὅταν «δέκτης» εἶναι ἐκεῖνος πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἐγκληματολογία καί τό ἀντικείμενό της. Οἱ «ψευδοπροφάνειες» τοῦ κοινοῦ αἰσθήματος πού ἐπέτρεπαν στόν καθένα νά ἀποφαίνεται ἀπό θέση εἰδικῆς στό θέμα, καί πάνω στίς ὁποῖες στήριζε ἡ ἐπιστήμη τήν «ἰδιατερότητα» τοῦ ἀντικειμένου της καί τήν «ἀνθρωπιστική» ἀποστολή της, δημιουργοῦν ἕνα ἐπιστημονικό καί ἠθικό χρέος στό σημερινό μελετητή τοῦ χώρου:

(I) νά τοποθετήσει τήν ἐπιστήμη στό ἱστορικό πλαίσιο πού γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε,
(II) νά δεῖ στό φῶς τῶν ἱστορικῶν, κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σκοπιμοτήτων τή διαμόρφωσή της σέ σύστημα γνώσης,
(III) νά δημιουργήσει, μέσα ἀπ' τή συνειδητοποίηση τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης, ὁρισμένες προσπάθειες σέ λύσεις πού θά ἔδιναν στήν ἐγκληματολογία ἕνα καινούργιο ἀντικείμενο ἀποκαθιστώντας τήν παράλληλα σάν αὐτόνομο σύστημα γνώσης στόν εὐρύτερο κοινωνικό καί πολιτικό χώρο.

I. προσπάθεια ἱστορικής τοποθέτησης

A. Ἐγκληματολογία καί ἱστορικός χώρος τοῦ XIX αἰώνα (τό ἱστορικό πλαίσιο)

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ποῖο εἶναι τό ἱστορικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε ἡ ἐγκληματολογία. Ἡ ἱστορία της, ὅπως καί τῶν ἄλλων ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, δέν εἶναι παλιά. Στήν πραγματικότητα, συμπίπτει μέ τήν ἐδραίωση τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, τό 19ο αἰώνα. Κι ἂν προτείνουμε ἐδῶ μιά ἱστορική προσέγγιση τῆς ἐγκληματολογικῆς γνώσης καί πράξης, δέν εἶναι ἀπ' τή φιλόδοξη πρόθεση νά ἐγγράψουμε τό συγκεκριμένο σύστημα γνώσης (*Savoir Criminologique*) στίς κοινωνικές δομές πού τό προκάλεσαν καί προσδιορίζουν μέχρι σήμερα τή λειτουργία του—πράγμα πού ἀξίζει ν' ἀντιμετωπιστεῖ καθαυτό καί ὄχι εὐκαιριακά ὅπως ἐδῶ—ἀλλά ἀπό τή διάθεση νά δώσουμε στό θέμα τίς ἱστορικές του διαστάσεις, πράγμα πού συχνά λησμονεῖται.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐγκληματολογίας συγχέεται συνήθως μέ τήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν μεγάλων ὀνομάτων—*Ferri-Lombroso-Tarde*—ἀποκομμένη ἀπ' τόν συγκεκριμένο χώρο πού ἔδρασαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί καί τίς ἱστορικές ἀναγκαιότητες πού προσδιόρισαν τό μήνυμά τους.

Ἀπό τόν XII ὡς τόν XIX αἰώνα μιά βαθειά μεταβολή πραγματοποιεῖται στόν κοινωνικό χώρο τῆς Εὐρώπης. Πρόκειται γι' αὐτό πού ὀνομάζουμε σάν πέρασμα ἀπό τό φεουδαρχικό στό ἀστικό σύστημα, ἀπό τήν ἐπαρχία στίς πόλεις. Ἀπ' τό πρῶτο ἡμισυ τοῦ XIX αἰώνα, ἡ πόλη ἀποτελεῖ τόν καμβά τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐδρα τῆς οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἐξουσίας, ἔδρα τῶν ὀργάνων καταστολῆς ἀλλά καί ἰδεολογικό κέντρο, ἀποτελεῖ τήν εὐαίσθητη πλάκα, ὅπου θά ἐγγραφοῦν ὅλες οἱ προσδοκίες, οἱ ἀπογοητεύσεις, οἱ ἀπαιτήσεις καί οἱ διαμάχες ἀνάμεσα σέ καταπιέζοντες καί καταπιεζόμενους.² Στίς μεγάλες πόλεις θά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στή μπουρζουαζία, σάν λογική συνέπεια τῆς σῶρευσης τοῦ κεφαλαίου σ' αὐτές καί τῆς καθυπόταξης τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ (ἀγροτικῆς κυρίως προέλευσης) στήν ὑπηρεσία του.

Μέσα σ' αὐτό τό καινούργιο ἀστικό-βιομηχανικό πλαίσιο, οἱ ἐννοιες τῆς «τάξης» (*ordre*) καί τῆς ἐγκληματικότητος θά κληθοῦν νά παίξουν ἕνα ρόλο ἰδιαίτερα σημαντικό. Στήν πραγματικότητα, ἡ φροντίδα γιά τήν τακτοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ χώρου ἀνατρέχει στήν πρώτη οἰκονομική ἐπανάσταση τοῦ XII αἰώνα πού ἔθεσε τίς βάσεις γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀστικῶν κέντρων. Στή συνέχεια, μέ τήν τεχνολογική πρόοδο καί τό νέο καταμερισμό τῆς ἐργασίας, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καί τοῦ κοινωνικοῦ χώρου συντελεῖται μέ γνώμονες τήν αὐξηση τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν καί τή διακίνηση τῶν πληθυσμῶν πού τήν ἀκολουθῆσε.

Μιά καινούργια τάξη πραγμάτων ἐπιβάλλεται παραγκωνίζοντας τίς παλιές θρησκευτικές ἀξίες, μέ ὅλες τίς συνέπειες πού μπορεῖ νά ἔχει αὐτό στόν ἠθικό καί ἰδεολογικό χώρο. Ἡ ἀνέχεια καί ἡ ὀκνηρία—γιά νά πάρουμε ἕνα ἀπλό παράδειγμα ἀπ' τό χώρο τῆς ἐγκληματολογίας—χάνουν τό μυστικιστικό περιεχόμενο πού εἶχαν στό Μεσαίωνα καί, θεωρούμενες σάν ἄρνηση συμμετοχῆς στήν παραγωγή καί τήν κυκλοφορία τοῦ πλούτου, χαρακτηρίζονται σάν κοινωνικά ἀπαράδεκτες συμπεριφορές καί περνᾶνε στόν Ποινικό Νόμο. Ἀπό τό Β Δ τοῦ Saint Louis τοῦ 1270 ὡς τήν ἱδρυση τῶν «κέντρων φυλάξεως ἐπαϊτῶν» (*dépôt de mendicité*) τοῦ XVIII αἰώνα, ἕνα πλῆθος μέτρων θά τονίσουν τή σημασία τῆς ἐργασίας καί τῆς παραγωγικότητος καταδικάζοντας σέ ἐγκλεισμό ὅσους ἀντιτίθενται στήν καινούργια τάξη πραγμάτων.

Παρ' ὅλα αὐτά, χρειάστηκε νά περιμένει κανεῖς τό πρῶτο τέταρτο τοῦ XIX αἰώνα γιά τήν Ἀγγλία, καί τό πρῶτο ἡμισυ τοῦ XX αἰώνα γιά τή Γαλλία, γιά ν' ἀντιληφθεῖ τίς βαθειές μεταβολές πού ὁ ἀνταγωνιστικός καπιταλισμός ἔφερε στόν ἀστικό χώρο.

2. Lefèvre, H., «*La pensée marxiste et la ville*», Paris, Casterman, 1972.

Ἀναφερόμενος στήν κατάσταση τῆς ἀγγλικῆς ἐργατικῆς τάξης, ὁ Engels³ καταπιάνεται ἔτσι ἀπ' τό 1845 μέ τά προβλήματα τῆς ἀστικοποίησης πού ἀπορρέουν ἀπ' τίς καινούργιες σχέσεις παραγωγῆς.

Ἡ πάλι τῶν τάξεων, μέσα στόν ἀστικό χῶρο, δέν μπορεῖ γιά τόν Engels νά διαχωριστεῖ ἀπ' τή γενική βία πού χαρακτηρίζει τήν καινούργια τάξη πραγμάτων. Ἡ σύγχρονη ἀστική κοινωνία στηρίζεται στόν ἀνταγωνισμό, στή διαμάχη πού φτάνει μέχρι τό θάνατο, καί τροφοδοτεῖ τήν ἐχθρότητα ἀνάμεσα στίς τάξεις ἀλλά καί ἀνάμεσα στά ἄτομα τῆς ἴδιας τάξης. Ἡ ἐγκληματικότητα λοιπόν γιά τόν Engels δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ παρά μέσα ἀπ' τήν κατάσταση τῆς ἀστάθειας (καί τῆς ἀνασφάλειας) τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῆς γενικῆς βίας στίς κοινωνικές σχέσεις. Ἀποκαλύπτει ἔτσι τή μυθοποιητική ἐπιχείρηση ἐκείνων πού μιλώντας γιά ἐγκληματικότητα καταγγέλλουν τήν πόλη, τή γενική ἀνηθικότητα ἢ τήν παθολογία τῶν συγκεκριμένων ἀτόμων—πράγμα πού τοὺς ἐπιτρέπει νά μιᾶνε γιά ἡθοπλαστικά καί θεραπευτικά μέτρα—καί ἀνάγει τό θέμα τῆς ἐγκληματικότητας στό χῶρο τῆς πολιτικῆς.⁴

Ἀπ' αὐτή τήν προσέγγιση τοῦ Engels (πού τήν βρίσκουμε πάλι στίς μέρες μας σ' ἕνα πλῆθος ἐγκληματολόγους ἢ διανοούμενους),⁵ δύο σημεία πιστεύουμε ὅτι πρέπει νά κρατήσουν τήν προσοχή μας:

1. Ἡ ἐγκληματικότητα δέν εἶναι οὔτε ἀρρώστια οὔτε τυχαῖο κοινωνικό φαινόμενο, ἀπορρέει λογικά ἀπ' τίς ὑπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις μέσα σέ μιά δεδομένη κοινωνία. Δέν εἶναι ἕνα φαινόμενο πού μπορεῖ νά μελετηθεῖ χωριστά: Ἡ ἐγκληματικότητα εἶναι μιά κοινωνική παραγωγή (production sociale), ἢ καλλίτερα τό ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας κοινωνικῆς παραγωγῆς.

2. Τό πρόβλημα τῆς ἐγκληματικότητας βρίσκεται ἀπό τή φύση του συνδεδασμένο μέ τήν ἐπικινδυνότητα πού ἀποδίδεται στίς ὑποτελεῖς τάξεις. Τό μάθημα πού μᾶς ἔδωσε ἡ Δυτική Εὐρώπη τοῦ XIX αἰῶνα μέσα ἀπ' τίς διαδικασίες δραματοποίησης⁶ τῆς ἐγκληματικότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης, πού ὁδήγησαν στή γνωστή φόρμουλα: ἐργατικές τάξεις = ἐπικίνδυνες τάξεις (classes laborieuses = classes dangereuses), καί ἀπό κεῖ στήν ἄσκηση ἐνός ὅλο καί πιο στε-

νοῦ ἐλέγχου πάνω σ' αὐτό τό μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, δέν εἶναι ἄμοιρο ἐγκληματολογικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τόν προσεκτικό παρατηρητή. Ἀντίθετα μάλιστα. Δέν χρειάζεται ιδιαίτερη εὐφυΐα γιά νά καταλάβει κανεῖς ὅτι αὐτή ἡ στενή ἐπιβλεψη τοῦ ἀνερχομένου προλεταριάτου εἶχε ζωτική σημασία γιά τή μπουρζουαζία καί τοὺς συμμάχους της. Γιατί, ἐνῶ ἀπό τή μιά μεριά ἦταν αὐτή ἡ τάξη πού ἀποτελοῦσε τό ἀντικείμενο τῆς πιο ἄγριας ἐκμετάλλευσης, ἀπό τήν ἄλλη, σ' αὐτή τήν ἴδια τήν τάξη βρισκόταν ὁ σπόρος τῆς κοινωνικῆς ἀναταραχῆς.

Ἄν θέλουμε νά συνοψίσουμε τή σκέψη τοῦ Engels—τόσο ἀκριβολόγα καί τόσο ἐπίκαιρη γιά τό σημερινό ἐρευνητή—, ἡ ἐγκληματικότητα ἢ καλλίτερα τό ἐγκλημα εἶναι κατά διπλό τρόπο μιά «κοινωνική παραγωγή»: πρῶτα, γιατί ἀντανακλᾷ τίς κοινωνικές σχέσεις, ὕστερα—καί ἴσως κυρίως γι' αὐτό—, γιατί ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἀπαραίτητη γιά τή διατήρηση καί τήν ἐνίσχυση τῆς τάξης (μέ τήν ἐννοια τῆς «ordre» καί ὄχι «classe») ἀπό τήν ὁποία ἀπορρέει.

Ἡ ἐγκληματικότητα ἔτσι ἀποκτᾷ σάν φαινόμενο μιά λειτουργικότητα⁷ πού τοῦ ἐπιτρέπει νά παίξει τό ρόλο τοῦ ρυθμιστικοῦ παράγοντα⁸ μέσα σ' ἕνα δεδομένο χῶρο σέ μιά δεδομένη στιγμή.

Αὐτή ἡ μικρή προσπάθεια γιά τήν τοποθέτηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου στό ἱστορικό περιβάλλον τοῦ XIX αἰῶνα θά ἔμεινε, ἐν τούτοις, ἂν δέν ἀφιερώναμε στή συνέχεια λίγες σκέψεις ἐπάνω στή γέννηση τῆς ἐγκληματολογίας καί τίς μορφές ἀναζήτησης πού ἡ ἐπιστήμη αὐτή υἱοθέτησε στά πρῶτα χρόνια τῆς ὑπαρξῆς της.

Β. Ἐγκληματολογία καί Κοινωνική Στατιστική

Λένε ὅτι, πρακτικά, ἡ γέννηση τῆς ἐγκληματολογίας συνέπεσε μέ τή γέννηση τῆς κοινωνικῆς στατιστικῆς. Στήν περίπτωση τῆς γαλλικῆς ἐγκληματο-

7. Σχετικά μ' αὐτήν ἀκριβῶς τή λειτουργικότητα τοῦ ἐγκλήματος ὁ K. Marx μᾶς ἔχει δώσει δείγματα ταλαντούχου εἰρωνείας: «ὁ φιλόσοφος παράγει ιδέες, ὁ ποιητής ποιήματα, ὁ παπᾶς κηρύγματα, ὁ καθηγητής σοφά λόγια... Ὁ ἐγκληματίας παράγει ὄχι μόνο ἐγκλήματα, ἀλλά καί ποινικό νόμο καί μαζί μ' αὐτόν τόν καθηγητή πού δίνει μαθήματα πάνω στόν ποινικό νόμο καί ἄκόμα τόν λόγο τοῦ καθηγητή ἔτσι, ὅπως μεταφράζεται σέ μαθήματα πού ἐξυπηρετοῦν τήν κυκλοφορία τοῦ λόγου. Αὐτό ἔχει σάν συνέπεια τήν αὐξηση τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ξέχωρα ἀπ' τήν προσωπική εὐχαρίστηση πού... ὁ λόγος ἀποφέρει σ' αὐτόν πού τόν ἐκφωνεῖ». K. Marx (1964), *Theories of surplus value*, μέρος 1, σελ. 375, Lawrence and Wishart.

8. Ὁ ρόλος τοῦ ἐγκλήματος σάν ρυθμιστικοῦ παράγοντα δέν πρέπει παρ' ὅλα αὐτά νά ἐρμηνευθεῖ ἐδῶ, ὅπως στά πλαίσια τῶν θεωριῶν τῆς λειτουργικότητας (functional theories). Αὐτό πού ὁ Marx καί ὁ Engels εἶχαν δεῖ πιο καθαρά ἀπ' τόν Durkheim καί τοὺς ἄλλους, ἦταν ὅτι ἡ θεώρηση τοῦ ἐγκλήματος—ὅπως καί κάθε κοινωνικοῦ φαινομένου—μέσα ἀπ' τή λειτουργία του καί μόνο ὁδηγεῖ στό ἄτοπο συμπέρασμα τῆς ἀναγκαιότητάς του (λειτουργική ὑπόθεση). Γιά τοὺς Marx καί Engels τό ἐγκλημα ὑ-

3. Engels, F., *La situation de la classe laborieuse en Angleterre*, Paris, Ed. sociales, 1960, σελ. 169.

4. Καί εἶναι αὐτή ἀκριβῶς ἡ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Engels πού ἀγνοεῖται ἀπ' ὅσους ἐγκληματολόγους δέν συγκράτησαν παρά τήν αὐστηρά οικονομική ἄποψη τῶν θεωρητικῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ.

5. Foucault, M., *Surveiller et punir*, Paris, NRF, 1975.

6. Ἱστορικές ἐργασίες ἔχουν ἀποδείξει ὅτι αὐτή ἀκριβῶς, ἡ στρατηγική τῆς δραματοποίησης, πού θεσμοποιήθηκε μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ τύπου, ἀποτέλεσε ἕνα σημαντικό ὄπλο στά χέρια τῆς ἐξουσίας κάθε φορά πού ἡ τελευταία βρισκόταν σέ κίνδυνο ἢ ἀμφισβήτηση (Foucault, M., *Surveiller et Punir, naissance de la prison*, Paris, NRF, 1975).

λογίας, αυτό επαληθεύεται και χρονικά με την προτεραιότητα της Γαλλοβελγικής Χαρτογραφικής Σχολής (Ecole Chartographique Franco-Belge). Τό ποσο άποκαλυπτική όμως είναι ή «σύμπτωση» αυτή τό άντιλαμβάνεται κανείς, άν έμβαθύνει στους λόγους πού υπαγόρευσαν αυτή την κοινωνική τακτική τών μετρήσεων (στατιστικές, κοινωνικές έρευνες).

Σέ μιά άπ' τίς σπάνιες μελέτες⁹ πάνω στίς έρευνες εκείνης της εποχής βρίσκουμε τίς εξής σκέψεις: «Η άνησυχία και ό φόβος έπαιξαν μεγάλο ρόλο στην άνάπτυξη της έμπειρικής κοινωνιολογίας, δημόσιας ή ιδιωτικής, πράγμα πού ύπογραμμίζει τό λειτουργικό της χαρακτήρα. Η γνώση δέν είναι έδω ό κύριος σκοπός, αλλά ή δράση ή τουλάχιστον ή συντήρηση (préservation). Η έπιτροπή έρευνας γίνεται ένα από τά εργαλεία της κοινωνίας, ένας τρόπος γνώσης για νά άμυνθείς ή έστω νά εξασφαλιστείς».

Πράγματι, οί διάφορες κοινωνικές και πολιτικές κρίσεις άνάγκασαν τη δημόσια έξουσία νά προσφύγει σέ έρευνες άκριβείας ίκανές νά προσανατολίσουν τίς αποφάσεις της, νά προσδιορίσουν τά πρακτικά μέτρα για την άντιμετώπιση τών προβλημάτων και νά εξασφαλίσουν τά κεκτημένα της δικαιοώματα. Η δράση της 'Ακαδημίας τών 'Ηθικών και Πολιτικών 'Επιστημών (Académie de Sciences Morales et Politiques) είναι σ' αυτό τό μέτρο πολύ ένδεικτική. Όλοι οί πρωτεργάτες της γαλλικής κοινωνικής έρευνας θά δουλέψουν γι' αυτήν. Η περίπτωση του Α. Blanqui μπορεί νά φωτίσει τη λογική του συστήματος. Ένώ ήταν «έπισκέπτης» της 'Ακαδημίας τό 1848 έγραφε: «έν όψει τών έξαιρετικών συνεπειών της επαναστατικής κινήσεως πού έξετυλίχθη εις τά άρχάς του έτους, ό άρχηγός της έκτελεστικής έξουσίας έζήτησεν από την 'Ακαδημία την σύμπραξίν της έπ' όφελεία της άποκαταστάσεως της ήθικής τάξεως βαθέως τρωθείσης εις την χώραν μας¹⁰ ...».

Κάθε χρόνο ή 'Ακαδημία άθλοθετούσε έρευνες πού τό θέμα τους κυμαινόταν άπ' την «έγκληματικότητα» ως τίς «έπικίνδυνες τάξεις» περνώντας άπ' την «έποπτεία τών ποινικών θεσμών» κτλ. Και είναι ιδιαίτερα ένδιαφέρουσα ή φύση τών πρώτων αυτών μελετών πού σκοπό είχαν: «νά έρευνήσουν κατόπιν θετικών παρατηρήσεων, ποία είναι τά συστατικά στοιχεία αυτής της μερίδος του πληθυσμού τών Παρισίων ή οίασδήποτε άλλης μεγαλουπόλεως, πού συνιστά μίαν τάξιν έπικίνδυνον ως έκ τών ιδιορρυθμιών της, τών άγνοιών της, και της ά-

θλιότητός της: νά ύποδείξουν τά μέσα τά όποια θά ήδύνατο νά χρησιμοποιηθούν υπό της Διοικήσεως, τούς πλουσίους ή εύκαταστάτους ανθρώπους, τούς έξυπνους και εργατικούς χειρώνακτας πρós βελτίωσιν της έπικινδύνου αυτής τάξεως».¹¹

Μέσα σ' αυτό τό ιδεολογικό πλαίσιο κάνουν την εμφάνισή τους τό 1827 οί πρώτες γαλλικές έγκληματικές στατιστικές πού άναφέρονταν στό 1825. Η έπιχείρηση αυτή άπογραφής θά συμπληρωθεί σέ λίγα χρόνια από τη χαρτογραφική σχολή της έγκληματολογίας με τούς Α.Μ. Guerry και Quetelet, οί όποιοι θά μάς δώσουν, με τη μέθοδο της άποτύπωσης σέ χάρτες της κατά περιοχές και εποχές έγκληματικότητας, τη «γεωγραφία του έγκλήματος».

Σίγουρα, δέν είναι τυχαίο πού ή πρώτη προσπάθεια «κοινωνικής καταμέτρησης» (comptage social), σέ έθνικό επίπεδο, έγινε με άφορμή τόν έπικίνδυνο πληθυσμό τών έγκληματιών. Άντίθετα μάλιστα, και αυτός είναι ό λόγος πού έξ' άρχής θελήσαμε νά ξανασυνδέσουμε την έγκληματολογία με τό νήμα της Ιστορίας. Γιατί πιστεύουμε ότι δέν ύπάρχει «έπιστημονική γνώση» και κατά συνέπεια και «έπιστημονικός λόγος», πού νά μήν μετέχει στίς ιστορικές και ιδεολογικές διαδικασίες. Γιατί πιστεύουμε ότι τό μάθημα πού μάς διδάσκει ή έγκληματολογία, άπ' την εποχή άκόμα πού έψαχνε για την έπιστημονική της ταυτότητα μέχρι σήμερα, είναι κάπως «λειψό», άποκομμένο άπ' τό εύρύτερο πλαίσιο (κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών) πού θά μπορούσε νά του δώσει τό νόημά του. Η Ιστορία της κλασικής παραγοντικής έγκληματολογίας (της έγκληματολογίας δηλαδή πού στηρίζεται στην έρευνα και την αξιολόγηση τών παραγόντων πού συμβάλουν σ' αυτό πού όνομάζουμε «πέραςμα στην πράξη» (acting out-passage à l'acte) πού διαχωρίζει τόν έγκληματία από τούς υπόλοιπους ανθρώπους) δέν είναι παρά μιά μονόπλευρη κάθε φορά προσπάθεια¹² νά φωτιστούν όρισμένες πλευρές ενός φαινομένου πού κάθε άλλο παρά αυτονόητο είναι. Στη πρόσπάθειά της ν' άνακηρυχθεί σέ αυτόνομο έπιστημονικό σύστημα, ή έγκληματολογία υίοθέτησε κατά καιρούς ένα σωρό μεθόδους: στατιστικές-άνθρωπομετρικές-βιολογικές-ψυχολογικές-κοινωνιολογικές, άλλαξε έπίπεδα: ύποκειμενικό ή άντικειμενικό, όντολογικό ή φαινομενολογικό, με την άνάλογη μετάθεση βάρους κάθε φορά άπ' την προσωπικότητα του δράστη στην πράξη του ή στόν κοινωνικό χώρο όπου ή πράξη αυτή έγγράφεται, έρμήνευσε στενά με τό μονοφακτοριαλισμό ή πλατιά

πάρχει και λειτουργεί αλλά μέσα στά πλαίσια ενός έγκληματογόνου συστήματος κυριαρχίας και έλέγχου. Η έξάλειψη του έγκλήματος θά είναι ή φυσική συνέπεια της κατάλυσης του συστήματος αυτού (διαλεκτική ύπόθεση).

9. Perrot, Μ., *Enquêtes sur la condition ouvrière en France au XIX siècle*, Paris: Microéditions Hachette, 1972, σελ. 15.

10. Blanqui Α., *Des classes ouvrières en France pendant l'année 1848*, Paris, Paquerre, 1849.

11. Fregier, Η., *Des classes dangereuses*, Paris, Baillière, 1840, τόμ. 1, σελ. V.

12. Γράφει ό G. Tarde: «Βυθιστήκαμε στη στατιστική τόσο τυφλά όσο και στην άνθρωπολογία, καταπιστήκαμε νά έρμηνεύσουμε τά ιερογλυφικά νούμερα της πρώτης με τό ίδιο πάθος πού προσπαθήσαμε νά καταλάβουμε τά συγκεχυμένα και άντιφατικά σημεία της δεύτερης...».

μέ τόν πολυφакτοριαλισμό τῆ συγκεκριμένη συμπεριφορά τοῦ συγκεκριμένου προσώπου. Ἀλλά, σέ ὄλο αὐτό τό διάστημα δέν κατάφερε νά ξεφύγει ἀπό τή στενή—ἐπαρχιώτικη θά ἔλεγε κανεῖς—ἀντίληψη πού θέλει τό ἐγκλημα σάν συμπεριφορά *διαφορετική* ἀπό τή συνήθη καί τόν ἐγκληματία σάν ἕνα ἰδιαίτερο τύπο ἀνθρώπου *διαφορετικό* ἀπό τό συνηθισμένο. Στίς σελίδες πού θ' ἀκολουθήσουν θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιά εἰκόνα τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν τῆς ἐγκληματολογίας, προβληματισμῶν πού δικαιολογοῦν τό χαρακτηρισμό τῆς σάν «ἐπιστήμης τῆς διαφορᾶς».

II. ἡ ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν

A. Ἐγκληματολογία, «ἡ ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς»

Ὡς ἡ ἱστορία τῶν ἀναζητήσεων τῆς ἐγκληματολογίας ἐκτυλίχθηκε κάτω ἀπ' αὐτή ἀκριβῶς τήν ἀντίληψη περί «διαφορᾶς». Μιάς διαφορᾶς πού ἐπὶ πλέον θεωρήθηκε καί ὀντολογική.¹³

«Exister c' est différer», ἔγραφε ὁ G. Tarde¹⁴ τό 1895, «ὑπάρχειν σημαίνει διαφέρειν», κι ἔκανε τήν ἔννοια τῆς διαφορᾶς κλειδί τῆς φιλοσοφίας του. Ἀλλά, ἂν «ὑπαρξισμός» καί «διαφορισμός» ἀλληλοσυμπλέκονται—γιά νά μεταφέρουμε τό θέμα στό χῶρο τῆς φιλοσοφίας—, τότε ὁ «ἀνθρωπισμός» εἶναι ἀπαραίτητος σάν τρίτο μέγεθος πού θά συμπληρώσει τά δύο πρῶτα. Γιατί «ὑπάρχειν» στήν οὐσία καί στήν ὁλοκληρωμένη του μορφή σημαίνει «συνυπάρχειν». Καί μέσα ἀπ' αὐτή τήν προοπτική ὁ χειρότερος ἀφορισμός¹⁵ στό χῶρο τῆς ἐγκληματολογίας θά ἔπρεπε νά μᾶς ὁδηγεῖ—τουλάχιστον—σέ μιά ἀνθρωπιστική θεώρηση τοῦ ἐγκλήματος καί τοῦ ἐγκληματία.¹⁶ Τό ἐγκλημα καί ὁ ἐγκληματίας θά ἔπρεπε νά «ζοῦν» σ' ἕνα κλίμα σεβασμοῦ, συνέχειας καί *ἀπόλυτης συμπάθειας* (μέ τήν ἐτυμολογική ἔννοια τῆς λέξης).

Τό «ἀνοιγμα» πρὸς τόν ἄλλον, *ὄχι παρὰ* τῆ διαφορᾶς τοῦ ἀλλά ἀκριβῶς *δυνάμει* αὐτῆς τῆς διαφορᾶς (πού μπορεῖ στήν πράξη νά μεταφράζεται μέ τό ἐγκλημα), θά ὁδηγοῦσε στήν πραγμάτωση τοῦ ἀν-

θρωπιστικοῦ ἐγκληματολογικοῦ παράδοξου. Ἡ χριστιανική διδασκαλία στήν οὐσία τῆς δέν εἶναι ἀσχετὴ ἀπὸ τίς σύντομες αὐτές σκέψεις, πράγμα πού τονίζει ἀκόμα περισσότερο τό «παράλογο» παρόμοιων ὑποθέσεων.

Ἄς ξαναγυρίσουμε λοιπόν στή βασική μας ὑπόθεση πού θέλει τήν ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν *ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς*:

α) Αὐτὴ τῆ διαφορᾶς στήν ἀρχὴ οἱ ἐγκληματολόγοι τήν ἀναζήτησαν *στό πρόσωπο* τοῦ ἐγκληματία¹⁷ ξεκινώντας ἀπὸ τήν ἰδιοσυστασία του (βιολογικά καί ἀνθρωπολογικά χαρακτηριστικά) καί φθάνοντας στήν προσωπικότητά του, ὅπου ἀνάλογα μέ τίς σχολές μιλοῦσαν γιά ἔμφυτα ἢ ἐπίκτητα χαρακτηριστικά. Ἀπὸ τήν «Ἐγκληματική ἀνθρωπολογία» τοῦ Lombroso ὡς τήν «Κλινική ἐγκληματολογία» τῶν τελευταίων χρόνων, ὁ ἀνθρωπος, καί στήν περίπτωση ὁ ἐγκληματίας, ἔγινε τό ἀντικείμενο μιᾶς ἐπιστημονικῆς παρατήρησης πού σκοπὸ εἶχε νά *ἐντοπίσει* (μέ τὴ διάγνωση) καί νά *θεραπεύσει* (μέ τὴ μεταχείριση) τὴν αἰτία τῆς διαφορᾶς. Ἡ ἐγκληματολογία πλουτίστηκε ἔτσι μέ τίς ἐγκληματικές τυπολογίες—κατ' ἀπομίμηση τῶν ψυχιατρικῶν προτύπων—ἀλλὰ καί μέ τό «κλινικὸ βλέμμα»¹⁸ πού ἔδωσε καινούργια διάσταση στή θεώρηση τοῦ ἐγκληματοικοῦ φαινομένου, τήν *ψυχοψυχιατρική*¹⁹ καί καινούργια δυνατότητα στήν ἐγκληματικὴ πολιτική, τὴ μεταχείριση.²⁰

17. Πηγὴ γιά τὴ μελέτη αὐτῆς τῆς πρώτης περιόδου τῆς θετικιστικῆς ἐγκληματολογίας μπορεῖ νά ἀποτελέσει ὁποιοδήποτε ἐγχειρίδιο ἐγκληματολογίας. Γιά μιά κριτικὴ προσέγγιση, βλ. Taylor, I., Walton, P., and Young, G., *The New Criminology*, London 1973, σελ. 10. Routledge and Kegan Paul.

18. Στὴν πραγματικότητα, ἡ εἴσοδος αὐτῆς τοῦ «κλινικοῦ βλέματος» στό χῶρο τῆς ἐγκληματολογίας καί τῶν ποινικῶν θεσμῶν δέν σημαίνει παρὰ τό πέρασμα ἀπὸ ἕνα σύστημα γνώσης (τοῦ Δικαίου) σ' ἕνα ἄλλο (τῆς ψυχιατρικῆς), ἀπὸ ἕνα καθιερωμένο μέσο κοινωνικοῦ ἐλέγχου (τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης) σ' ἕνα καινούργιο. Βλ. σχόλιο Robert Castel, «Les médecins et les juges», en *Moi Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère*, Coll. Archives, ed. Gallimard/Juillard, Paris 1973.

19. Αὐτὴ ἡ ψυχο-ψυχιατρικὴ διάσταση, μέ τὴ μορφή τῆς ἔρευνας τῆς προσωπικότητας (enquête de personnalité) ἔχει θεσμοποιηθεῖ στό χῶρο τῆς Ποινικῆς Δικονομίας. Στίς περισσότερες χώρες, ἡ ἔρευνα αὐτή, μέσα ἀπὸ τὴν τριπλὴ ὑπόσταση τῆς ἱατρικῆς, ψυχολογικῆς καί κοινωνικῆς ἐξέτασης (examen médico-psychologique et social), συνιστᾷ τό φάκελο τῆς προσωπικότητας τοῦ κατηγορουμένου καί εἶναι ὑποχρεωτικὴ ὅταν πρόκειται γιά ἀνήλικο ἐγκληματία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ βαρύτητα τῆς πράξης του, καί δυνητικὴ γιά τὸν ἐνήλικο, ἐκτός ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ κακοϋργήματος.

20. Στὴ μεταχείριση (traitement) ἀκριβῶς τοῦ ἐγκληματία θά ὑλοποιηθεῖ ἡ συμβολὴ τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογίας. Ἦδη μέ τά «μέτρα ἀσφαλείας» τῆς ἰταλικῆς θετικῆς σχολῆς καί τὴν ἀόριστὴ *κάθειρξη* πού συνεπάγονται, ἀλλὰ κυρίως μέ τὴ «μεταχείριση σέ ἀνοικτὸ χῶρο» (traitement en milieu ouvert) τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογικῆς σχολῆς, βλέπουμε τὴ βαθμιαία ὑποκατάσταση μιᾶς καινούργιας ἐπιτημονικῆς τάξης, τῶν experts (γιατρῶν-ψυχολόγων-κοινωνικῶν λειτουργῶν), στήν παλιὰ τῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Ἀστυνομίας. Τό quadrillage ἔτσι παίρνει τὴν πὺλιν καὶ ἀποτελεσματικὴ μορφή του.

13. Manouvrier, I., «Questions préalables à l' étude comparative des criminels et des honnêtes gens», *Archives d' anthropologie criminelle*, 1892, 557.

14. G. Tarde, *Essais et mélanges sociologiques*, Paris, A. Maloine éditeur, 1895, σελ. 355.

15. Ἐκεῖνος πού θά θεωροῦσε τόν ἐγκληματία σάν «διαφορετικό» ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ἀνθρώπους.

16. Αὐτὴ ἡ ἐγκληματολογικὴ στάση, ἀπ' ὅσο ξέρουμε, δέν ἔχει παρὰ ἐλάχιστες φορές ἐνσαρκωθεῖ στήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν θεσμῶν τῆς ἐγκληματολογίας. Ὁ Et. De Greeff, ὅπως καί τὰ ἐλάχιστα δείγματα τῶν ἀναμορφωτῶν τῶν σωφρονιστικῶν συστημάτων, δέν εἶναι παρὰ οἱ ἐξαιρέσεις πού ἐπαληθεύουν τὸν κανόνα: Ὁ τρόπος πού ἐρμηνεύεται καί βιώνεται «ἡ διαφορὰ» στό χῶρο τῆς ἐγκληματικότητας εἶναι ἀρνητικός.

Στή διαδρομή αυτού του χρόνου, οί χρωμοσωματικές ανωμαλίες αντικαταστήσανε τίς σωματικές δυσμορφίες. Ή βιοχημεία του έγκεφάλου ή ό έξεξητημένος συνδυασμός μεθόδων τής ψυχο-φυσιολογίας προσπάθησαν νά εξηγήσουν τήν έπιθετικότητα ή τήν άντικοινωνικότητα, στοιχειά τής έγκληματικής συμπεριφοράς. Ή ψυχοπαθολογία καί ή ψυχανάλυση πλούτισαν κι' αυτές τό χώρο σέ γνώσεις. 'Αλλά μέσα άπ' όλα αυτά προβάλλει ή ίδια πάντα επιδίωξη πού εκφράζεται, στερεότυπα, μέ τό έρώτημα: γιατί ό Α περνάει στήν πράξη (τό έγκλημα έννοείται) καί ό Β όχι. Έρώτημα λογικό καθαυτό, αλλά μεροληπτικά προσανατολισμένο στόν άτομικό χώρο του έγκληματία.

Σ' αυτή τήν πρώτη φάση τών επιστημονικών αναζητήσεων τής διαφοράς του έγκληματία άπό τούς υπόλοιπους άνθρώπους, δέν έλειψαν καί οί κοινωνιολογικές εξηγήσεις. Ό Ε. Ferri μέ τήν «Έγκληματική Κοινωνιολογία»²¹ καί ό G. Tarde μέ τήν «Κοινωνική Ψυχολογία»²² συμβάλανε σ' αυτό. Καί οί δύο άντιτέθηκαν στή βιολογική πόλωση τής έγκληματολογίας, αλλά, άν επικαλέσθηκαν τούς κοινωνικούς παράγοντες, δέν ήταν παρά γιά νά εξηγήσουν τήν συγκεκριμένη συμπεριφορά του συγκεκριμένου προσώπου πού θεωρούσαν άνώμαλη.

Αυτές οί πρώτες κοινωνιολογικές προσπάθειες συμβάλανε έτσι στήν ένίσχυση τής κλινικής προσέγγισης πού τοποθετούσε στό ίδιο τό πρόσωπο του έγκληματία τήν αίτία τής έγκληματικής συμπεριφοράς του.

Κι' έδω θά πρέπει νά σταθούμε γιά νά κάνουμε δυό τουλάχιστον παρατηρήσεις:

1) Ότι, δηλαδή, αυτή ή θεώρηση του έγκλήματος σάν προϊόντος τής συμπεριφοράς όρισμένου προσώπου κατάφερε νά παγιώσει τό ένδιαφέρον στό πρόσωπο του έγκληματία καί νά άποτρέψει τίς άναφορές στίς κοινωνικές υποδομές πού τό προκάλεσαν καί του δίνουν τή σημασία του. Σ' αυτό βοήθησε, ιδιαίτερα, ό έπιστημονισμός πού, στήν άρχή μέ τό βιολογικό θετικισμό,²³ ύστερα μέ τήν κλινική έγκληματολογία, επέβαλε τή μέθοδο τής έπιστημονικής παρατήρησης, άρα καί τής άπομόνωσης τών φαινομένων άπό τό κοινωνικό περιβάλλον πού τά προκαλεί μέ τό πρόσχημα τής παρατήρησης.

Έτσι, τό έγκλημα «άπολοποιείται» στή συγκεκριμένη «περίπτωση» τής όποιás τό ύποκείμενο, οί experts καλούνται «νά περιγράψουν, νά μετρήσουν,

νά συγκρίνουν μέ άλλα, νά κρίνουν... προκειμένου νά τό διορθώσουν, νά τό έντάξουν, νά τό όμαλοποιήσουν ή νά τό άποκλείσουν...».²⁴

Κι' αυτό, μέ όλες τίς συνέπειες τής κατηγοροποίησης καί τής καθυπόταξης του ύποκειμένου τής πράξης σ' ένα δεδομένο σύστημα κυριαρχίας καί

2) Ότι, μέσ' άπό τό αίτημα τής «θεραπείας» —πού προϋποθέτει τό διαφορισμό άνάμεσα στό ύγιές καί τό παθολογικό—το έγκλημα γίνεται ή παθολογική περίπτωση πού πρέπει νά θεραπευθεί στό κοινωνικό επίπεδο, όπως ή ασθένεια στό επίπεδο του οργανισμού (άνθρώπινου οργανισμού). Ή άναλογία πού επιβάλλεται έτσι άνάμεσα στόν ανθρώπινο οργανισμό καί τίς κοινωνικές σχέσεις καί πού προϋποθέτει μιά κοινωνία άπόλυτα άρμονική, λειτουργική, έξαγνισμένη, τής όποιás τά μέλη συμβάλλουν στήν κοινωνική συνύπαρξη, παραβλέπει (καί όχι τυχαία) τό γεγονός ότι φυσικός οργανισμός καί κοινωνικός οργανισμός είναι δύο ξεχωριστές πραγματικότητες. Γιατί ό φυσικός οργανισμός δέν γνωρίζει ούτε πάλη, ούτε εκμετάλλευση, ούτε άλλαγή έξουσίας: όλα τά συστατικά του στοιχειά συμμετέχουν σ' ένα κοινό πρόγραμμα. Ένας οργανισμός δέν γνωρίζει παρά δυσλειτουργικότητες, άνισορροπίες, άρρώστιες δηλαδή. Στόν κοινωνικό χώρο τά πράγματα είναι διαφορετικά. Ή σύγκρουση άποτελεί έδω ένα στοιχείο θεμελιακό. Παρακάμπτοντας, λοιπόν, αυτό άκριβώς τό στοιχείο τής σύγκρουσης τών συμπεριόντων, έτσι όπως μεταφράζεται σέ πάλη τάξεων καί ιδεολογιών, ή έγκληματολογία άναπτύχθηκε σέ μιά επιστήμη κοινωνικής θεραπευτικής έξω άπό ίστορικά πλαίσια καί κοινωνικές συγκρούσεις.

β) Τό πνεύμα αυτό κυριάρχησε καί στή συνέχεια τών έγκληματολογικών αναζητήσεων, παρά τό γεγονός τής μετατόπισης—μετά τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο—του ένδιαφέροντος άπό τήν Εύρώπη στήν Άμερική, άπό τό πρόσωπο του έγκληματία στίς συνθήκες τής ζωής του: Ό έγκληματίας έξακολουθεί ν' άντιμετωπίζεται μέσ' άπό τό πρίσμα τής διαφοράς, μιās διαφοράς πού δέν εξετάζεται πιά «καθ' έαυτήν» αλλά σάν «κοινωνική περίπτωση» (cas social).²⁵

Τήν άρχή²⁶ έκανε ή σχολή του περιβάλλοντος του Chicago σέ μιά στιγμή πού ή προσοχή ήταν συγκεν-

21. Ferri, E., *Sociologia criminale*, 5, 1929, 193.

22. Tarde, G., *La Philosophie pénale*, Paris, Cujas, 1972.

23. Ό Léon Radzinowicz στό *Ideology and Crime: A Study of Crime in Its Social and Historical Context*, London, 1966, Heinemann Educational, σελ. 38-39, ύποστηρίζει ότι αυτή ή όπτική γωνία του βιολογικού θετικισμού «έξυπηρετούσε τά συμφέροντα καί έξάγνιζε τίς συνειδήσεις εκείνων πού, όντας στήν κορυφή τής κοινωνικής ιεραρχίας, πρόσβλεπαν στίς έργατικές-επικίνδυνες τάξεις σάν σέ μιά άνεξάρτητη κατηγορία άποκομμένη άπό τίς κοινωνικές συνθήκες τής κυρίαρχης τάξης».

24. Foucault, M., *Surveiller et punir*, Paris, MRF, 1975, σελ. 193.

25. Ή έκφραση: «cas social» είναι του Kutchinsky, B., «Aspects sociologiques de la déviance et la criminalité (aperçu des recherches empiriques)», *La perception de la déviance et de la criminalité*, Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1972, 9-110.

26. Μιά πρώτη προσπάθεια (τέλη XIX αϊ.) είχε άναληφθεί στό γαλλικό χώρο άπό τούς Joly-Lacassagne καί έκφράστηκε μέ τόν περίφημο άφορισμό του Lacassagne: «Le milieu social est le bouillon de culture de la criminalité; le microbe c'est le criminel, un élément qui n'a pas d'importance que le jour où il trouve le bouillon qui le fait fermenter».

τρωμένη στὸν ἀστικό χῶρο σάν χῶρο παραγωγῆς-ἀναπαραγωγῆς τοῦ προλεταριάτου. Ἡ μελέτη τοῦ Thrasher, *The Gang*,²⁷ ἀποτελεῖ τυπικὸ δείγμα περιβαλλοντολογικῆς ἔρευνας, ἐνῶ τὸ *Juvenile Delinquency in Urban Areas* τῶν Shaw καὶ McKay²⁸ ἀποτελεῖ τὴ φυσικὴ προέκταση τῶν μελετῶν τοῦ περιβάλλοντος σέ οἰκολογικὲς μελέτες. Τὸ μοντέλο τῆς σχολῆς τοῦ Chicago δὲν ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς θεωρητικούς τῆς σχολῆς· εἶναι αὐτὸ τῆς οἰκολογίας (δηλαδή τῆς ἐπιστήμης πού μελετᾶ τὴν προσαρμογὴ ἑνὸς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ στὸ φυσικὸ του περιβάλλον), καὶ τὰ ἀποτελέσματα στὰ ὁποῖα κατέληξαν οἱ ἐφαρμοστὲς του προσδιορίζονται ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπίλογό του.

Ἡ βασικὴ ὑπόθεση τοῦ μοντέλου ἦταν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅπως καὶ τὰ φυτὰ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν ἁρμονικά παρὰ ἐάν διαθέτουν ἕνα ἱκανὸ ζωτικὸ χῶρο ὅπου οἱ ἀνταγωνιστικὲς καὶ οἱ συνεργατικὲς λειτουργίες θὰ ἐξισορροποῦνται. Ἡ κάθε εἶδους ἀπόκλιση ἀπὸ τίς νόρμες (κατ' ἐπέκταση: κάθε ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ) ἀντιμετωπίζεται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ σάν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερλειτουργίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ—struggle for life—σέ βάρος τοῦ συνεργατισμοῦ, πράγμα πού ἐπαληθεύει στὶς ἐγκληματικὲς περιοχὲς (στὴν πόλὴ τοῦ Chicago ἡ ἐγκληματικὴ περιοχὴ εἶναι ἡ περὶ τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο περιοχὴ). Ἔτσι οἱ παθολογικὲς οἰκολογικὲς συνθήκες μιᾶς περιοχῆς (ιδιαίτερα ὁ χαρακτήρας τῆς περιοχῆς σάν «διάκενῃς ζώνης» (le caractère interstitielle κατά Thrasher) εὐθύνονται γιὰ τὴν ψηλὴ ἐγκληματικότητά τῆς περιοχῆς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ἐθνικὴ προέλευση τῶν κατοίκων τῆς.

Ἐκεῖνο πού τραβάει τὴν προσοχή μας ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα καταλήγουν ὁ Thrasher²⁹ καὶ οἱ Shaw καὶ McKay³⁰ ὅσο ἡ ἐπιλογή ἑνὸς βιολογικοῦ μοντέλου προκειμένου νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ ἐξηγηθεῖ ἕνα φαινόμενο δυναμικὸ, κατὰ κύριο λόγο κοινωνικὸ. Γιατί τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο ἢ ἡ ἀπόκλιση ἀπ' τοὺς κανόνες (deviance), μέ τὴν ἐννοία τῆς κοινωνικά ἀπαράδεκτης συμπεριφορᾶς, ὄχι μόνο πραγματώνεται σ' ἕνα κοινωνικὸ χῶρο σάν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διαλεκτικῆς διαδικασίας ἀνάμεσα στὸ ἄτομο καὶ τὸν κοινωνικὸ του περίγυρο, ἀλλὰ καὶ προσδιορίζεται, ἀντλεῖ τὸ νόημά του καὶ τὴ σημασία του ἀπὸ τὸ χῶρο αὐτό, ὅπως ὁ τελευταῖος αὐτὸς μεταφράζεται σέ θεσμούς, ἰδεολογίες καὶ στάσεις ἀπέναντι στὸ φαινόμενο.

27. Thrasher P.M., *The Gang*, Univ. of Chicago Press, 1927.

28. Shaw C.R. & Mackay H., *Delinquency in Urban Areas*, Chicago University Press, 1940.

29. «...οἱ ἐγκληματικὲς συμμορίες ἐνσαρκώνουν τὴν τάση τῶν νέων νὰ φτιάξουν μιὰ δική τους κοινωνία μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει κοινωνία στὰ μέτρα τῶν ἀνησυχιῶν τους...».

30. «... ἡ ἐγκληματικότητά εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μὴ ἐλεγχόμενης ἐξέλιξης μιᾶς κοινωνίας στὸ χῶρο τῆς ὁποίας συγκλίνουν διάφορες δυνάμεις...».

Ὄταν γιὰ παράδειγμα, οἱ Shaw καὶ McKay χωρίζουν τὴν πόλὴ τοῦ Chicago σέ πέντε ὁμόκεντρος κύκλους ξεκινώντας ἀπ' τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο (1η ζώνη) καὶ φθάνοντας στὰ προάστεια (5η ζώνη).

Ὄταν κατανέμουν τὸ νεανικὸ ἐγκληματικὸ πλῆθος σέ τρεῖς κατηγορίες:

—ἐκείνους πού πέρασαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια ἀνηλίκων,

—ἐκείνους πού παραπέμφθηκαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια σέ σωφρονιστικὰ καταστήματα,

—ἐκείνους πού ἐντοπίστηκαν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία καὶ βρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῶν δικαστικῶν ἐπιμελητῶν ἀνηλίκων.

Ὄταν διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἐγκληματικότητα φθάνει στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς στὴν περιοχὴ πού περιβάλλει τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο (περιοχὴ πού συγκέντρωνε τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ τῆς βαριάς βιομηχανίας—The Loop—καὶ χαρακτηριζόταν ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες διαβίωσης) καὶ στὴ συνέχεια μειώνεται ὅσο ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια (προάστεια) ἢ ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα σέ νεαροὺς ἐγκληματίες πού τέθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, νεαροὺς πού παραπέμφθηκαν στὰ δικαστήρια ἀνηλίκων καὶ νεαροὺς πού τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστικὰ καταστήματα εἶναι 30-5-2.³¹

Διερωτᾶται κανεὶς μέχρι ποῖο σημεῖο οἱ δείκτες αὐτοὶ εἶναι ἀντιπροσωπευτικοὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἐγκληματικότητος. Μ' ἄλλα λόγια πόσο ἡ καταγραφόμενη ἐγκληματικότητα συμπίπτει μέ τὴν πραγματικὴ ἐγκληματικότητα; Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα: Δὲν ὑπάρχει κρυφὴ ἐγκληματικότητα; Καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τῶν μεσοαστῶν νεαρῶν παραβατῶν τοῦ νόμου πού κατοικοῦν στὶς ἀστικές συνοικίες; Δὲν ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ δικά τους παραπτώματα ἡ τάση νὰ ξεχνιοῦνται εὐκολότερα ἀπ' ὅ,τι τῶν νεαρῶν τῶν καταπιεζομένων τάξεων; Σ' αὐτὸ τὸ μέτρο θὰ ἦταν ἴσως πιὸ ἐνδιαφέρον νὰ χρησιμοποιήσει κανεὶς τοὺς χάρτες καὶ τοὺς πίνακες τῶν Shaw-Mckay γιὰ νὰ ἐρευνήσει, συγκρίνοντας τίς διάφορες ζώνες τῆς πόλης, πόσο περισσότερες πιθανότητες εἶχε ἕνας νεαρὸς νέγρος τῶν Ghettos νὰ σταλεῖ σέ σωφρονιστήριό ἀπὸ τὸν ὁμηλικό του, λευκὸ μικροαστό, κάτοικο μιᾶς οὐδέτερης ζώνης. Τέλος, τὸ ποσοστὸ τῆς κρυφῆς ἐγκληματικότητος δὲν εἶναι ἀντίστροφο ἢ τουλάχιστον ὄχι παράλληλο μ' αὐτὸ τῆς ἐπίσημα διαπιστωμένης ἐγκληματικότητος;

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ προβληματισμοὶ ἀνακινοῦν βέβαια τὸ θέμα τῆς ἀντιπροσωπευτικότητος τοῦ διαθέσιμου δείγματος σέ σχέση μέ τὸ βασικὸ πλῆθος. Καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ κατηγορεῖ κανεὶς τοὺς

31. Γιὰ 30 νεαροὺς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, πέντε παραπέμφθηκαν στὸ ΔΑ καὶ δύο τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστήρια.

Shaw και McKay πού δέν έλυσαν τό πρόβλημα αυτό· γιατί παραμένει άλυτο, τουλάχιστον μέσα στά πλαίσια της κλασικής θεώρησης του έγκλήματος σάν της συμπεριφοράς πού διαφορίζει τόν έγκληματία από τούς υπόλοιπους ανθρώπους.

Όταν αναλύει κανείς τόν έγκληματικό πληθυσμό, αυτό πού διαθέτει είναι ένα δείγμα (τά άτομα πού έχουν ήδη περάσει στά χέρια της άστυνομίας, της δικαιοσύνης, του σωφρονιστικού συστήματος), αλλά αυτό πού άγνοεί είναι ό βαθμός της αντιπροσωπευτικότητας αυτού του δείγματος σε σχέση με τό σύνολο των μή γνωστών—έπίσημα—έγκληματιών. Μιά σειρά από έρευνες προσπάθησαν νά αξιολογήσουν τήν αντιπροσωπευτικότητα των επίσημων έγκληματιών σε σχέση με τήν έγκληματικότητα. Ό Short, γιά παράδειγμα, προσπάθησε νά αποδείξει ότι τά παιδιά των μεσαίων τάξεων υποαντιπροσωπεύονται σ' αυτό τό χώρο.³² Άλλοι προσπάθησαν νά δικαιολογήσουν τήν υποαντιπροσωπευση των κοριτσιών ανατρέχοντας στους ιδιαίτερους τύπους παραβάσεων του νόμου πού υιοθετούν: παραβάσεις πολύ λιγότερο «όρατές» πού προσφέρονται πιό εύκολα σε διακανονισμούς άπ' ό,τι οί παραβάσεις τίς όποιες διαπράττουν τά άγόρια.³³ Άλλά τό πρόβλημα του «σκοτεινού άριθμού» της έγκληματικότητας παραμένει και εξακολουθεί νά ταλαιπωρεί τούς έγκληματολόγους.³⁴ Έκτός ...άν έγκαταλείψει κανείς τήν άποψη σύμφωνα με τήν όποία είναι έγκληματίας ό παραβάτης του νόμου (νομικός όρισμός του έγκλήματος) και «άποχρωματίζοντας» ιδεολογικά τήν έγκληματικότητα (θεωρώντας τήν δηλαδή σάν τό γεγονός πού έδωσε άπλώς άφορμή νά κινηθούν οί μηχανισμοί του κολασμού) μεταθέσει τό βάρος από τήν περίπτωση (le cas) στους μηχανισμούς πού τήν παρήγαγαν. Άπ' αυτή τή στιγμή, τό πρόβλημα της αντιπροσωπευτικότητας του διαθέσιμου πληθυσμού αλλάζει ριζικά και τό έρώτημα τίθεται σ' αυτή τή βάση: Τί μάς μαθαίνει αυτός ό δεδομένος έγκληματικός πληθυσμός (τό δείγμα) γιά τά διάφορα όργανα πού είναι επιφορτισμένα με τήν άσκηση του κοινωνικού έλέγχου; Ποιός είναι ό ρόλος της άστυνομίας, της δικαιοσύνης, των σωφρονιστικών συστημάτων στίς διαδικασίες της επιλογής, του «στιγματισμού», της «μοντελοποίησης» του ανθρώπινου εκείνου τύπου πού θά ένσαρκώσει τόν άποδιοπομπαίο τράγο μιάς κοινωνίας; Πρόκειται δηλαδή όχι άπλως γιά μιά άλλαγή όπτικής γωνίας, αλλά γιά μιά άναθεώρηση,

γιά ένα άναπροσανατολισμό της έγκληματολογικής επιστήμης σε σχέση με τό άντικείμενό της. Μ' αυτό τό θέμα όμως θ' άσχοληθούμε στο δεύτερο τμήμα αυτής της ένότητας. Προς τό παρόν άρκει νά παρατηρήσουμε ότι:

1. Όσο κι άν οί θεωρίες γιά τήν ύπαρξη καθαυτό έγκληματικών περιοχών μετατοπίζουν τό φακό από τό πρόσωπο του έγκληματία στίς οικολογικές συνθήκες της περιοχής όπου ζει, όσο κι άν, κατ' αυτόν τόν τρόπο, καταφέρεται ένα πλήγμα στίς ευγονιστικές αντιλήψεις της έποχής (πού ήθελαν τίς κατώτερες τάξεις βιολογικά και κληρονομικά έπιβαρημένες σε σχέση με τό έγκλημα), δέν παύουν οί θεωρίες αυτές νά άντιμετωπίζουν τό έγκληματικό φαινόμενο έξω από τό ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσió του. Καί αυτό γιατί:

2. Ύπακούοντας στην ίδια έπιταγή του «παθολογισμού» πού ίσχυε και στίς προηγούμενες σχολές, οί θεωρητικοί της σχολής του Chicago άντιμετωπίζουν τήν έγκληματική συμπεριφορά σάν μιά έκφανση του οικολογικά παθολογικού χαρακτήρα της περιοχής και άνάγουν τό έγκλημα σε άποτέλεσμα της κοινωνικής άποδιοργάνωσης πού ίσχύει σ' αυτή τήν περιοχή. Αυτός ό παθολογικός χαρακτήρας της περιοχής, έτσι όπως μεταφράζεται σε κοινωνική άποδιοργάνωση, άποτελεί τό κλειδί γιά τήν εξήγηση του περάσματος στην πράξη. Άλλά εδώ άκριβώς βρίσκεται και ή άδυναμία³⁵ των θεωρητικών της σχολής του Chicago: υιοθετώντας μιά πολύ στενή όπτική γωνία γιά τή θεώρηση του έγκλήματος (αυτήν πού τούς υπαγόρευε τό βιολογικό μοντέλο πού διάλεξαν), σταματούν τίς έρμηνείες τους εκεί πού θά έπρεπε νά τίς άρχίζουν. Σε μιά κοινωνία «συμφωνίας», ή έννοια της κοινωνικής άποδιοργάνωσης δημιουργεί ύπόνοιες γιά τό είδος και τό ποιόν αυτής της συμφωνίας μεταξύ των μελών της. Άλλωστε, πώς νά συμβιβαστεί στην πράξη αυτό τό «όραμα» της κοινωνίας του «consensus» με τήν άμερικανική κοινωνία του πλουραλισμού και της διαφοράς. Ή λύση δόθηκε προσωρινά με τήν υιοθέτηση της έννοιας της «σύγκρουσης» (conflict) με τή στροφή από τίς οικολογικές στίς έρευνες των πολιτισμών.

γ) Άν άντικαταστήσει κανείς τήν έννοια της κοινωνίας σάν συμφωνίας (society as a consensus) με τήν έννοια της κοινωνίας συνονθύλευμα πολλαπλών και διαφορετικών πεποιθήσεων, αξιών και παραδόσεων, άν δηλαδή κανείς δεχθεί τή διαφορική όργάνωση της κοινωνίας σε έπιμέρους «πολιτισμούς»

32. Short, Nye, Olson, «Socioeconomic Status and Delinquency», *AJS*, τόμ. 63, January 1958.

33. Morris, Ruth, «Attitudes toward Delinquency by Delinquents, non Delinquents and Their Friends», *British Journal of Criminology*, July, 1965.

34. Βλ. Δασκαλάκη, Η., «Ή έγκληματολογική σημασία του σκοτεινού άριθμού της έγκληματικότητας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 1975, τεύχος 25, σελ. 370 έπ.

35. Άλλά και μεθοδολογικά, όπως υπέδειξε ό David Downes (*The Delinquent Solution*, London Routledge and Kegan Paul, 1966) πάσχει ή θεωρία αυτή της «κοινωνικής άποδιοργάνωσης» έφ' όσον στην ύπόθεση των Shaw και McKay, τουλάχιστον, καταλήγει σε ταυτολογία: «ό βαθμός της έγκληματικότητας σε μιά περιοχή είναι τό κύριο κριτήριο γιά τήν «κοινωνική άποδιοργάνωση» της περιοχής, πού με τή σειρά της ύπολογίζεται γιά νά προσδιορίσει τό βαθμό της έγκληματικότητας».

(κουλτούρες), τότε ἡ σύγκρουση τῶν ἐπιμέρους «πολιτισμῶν»³⁶ μπορεῖ κάλλιστα νά χρησιμεύσει σάν βάση γιά μιὰ καινούργια θεώρηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεση βάσης τῶν ὁπαδῶν τῶν θεωριῶν τῆς κουλτούρας.

Πρῶτος ὁ Edwin Sutherland, ἀντικαθιστώντας τὴν ἔννοια τῆς «κοινωνικῆς ἀποδιοργάνωσης» μέ αὐτὴν τῆς «διαφορικῆς κοινωνικῆς ὁργάνωσης καὶ συμμετοχῆς» (differential association and organization), προσπάθησε νά ἐξηγήσει τὴν ὑπαρξὴ ἐνός ἐγκληματικοῦ κώδικα συμπεριφορᾶς (μιᾶς ἐγκληματικῆς κουλτούρας) καὶ νά ποσοδιορίσει τοὺς τρόπους μεταβίβασής της.

Στὶς κύριες γραμμές τῆς ἡ θεωρίας τοῦ Sutherland³⁷ ἔχει ὡς ἑξῆς:

- Ἡ ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ μαθαίνεται καὶ μάλιστα μέ τὴ συναναστροφὴ μέ ἄλλα πρόσωπα μέσα ἀπὸ μιὰ διαδικασία λεκτικῆς ἐπικοινωνίας, κυρίως ὁμως μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα.
- Ἡ ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ μαθαίνεται στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς περιορισμένης ομάδας (οἱ ἀπρόσωπες ἐπικοινωνίες ἔχουν μικρὴ ἐπίδραση), καὶ ἡ μάθηση αὐτὴ ἀναφέρεται τόσο στὶς τεχνικὲς δόσο καὶ στὸν προσανατολισμὸ τῶν στάσεων, τῶν κινήτρων, τῶν τάσεων καὶ τῶν συλλογισμῶν.
- Ἡ ἐκμάθηση τῆς ἐγκληματικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι συνάρτηση τοῦ τρόπου ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, κί' ἕνα ἄτομο γίνεται ἐγκληματίας ὅταν οἱ ἐρμηνεῖες πού τὸ φέρουν πρὸς τὴν παράβαση τοῦ νόμου ἐπικρατοῦν τῶν ἐρμηνειῶν πού θὰ τὸ ἀπέτρεπαν.
- Ἡ διαφορικὴ συμμετοχὴ σὲ ομάδες μπορεῖ νά διαφέρει σὲ συχνότητα, διάρκεια, παλαιότητα καὶ ἔνταση.
- Ἡ ἐγκληματικὴ διαμόρφωση κινεῖ τοὺς ἴδιους μηχανισμούς πού ὑπεισέρχονται σὲ κάθε διαμόρφωση, καὶ
- ἡ ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ ἀποτελεῖ τὴν ἔκφραση τῶν ἰδίων ἀναγκῶν καὶ ἀξιών πού ἐκφράζονται καὶ μέσα ἀπὸ κάθε ἄλλη συμπεριφορὰ.

Οἱ θέσεις αὐτές τοῦ Sutherland ἔγιναν ἀντικείμενο δξείας κριτικῆς. Ὁ Cohen,³⁸ γιά παράδειγμα, τὸν

κατηγορεῖ ὅτι δέν ἐξηγεῖ *γιατί* ὑπάρχει μιὰ ἐγκληματικὴ κουλτούρα πού μεταδίδεται μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς διαφορικῆς συναναστροφῆς. Ἀλλὰ ὁ Matza συνοψίζει τὸ πρόβλημα ἔτσι: «... Ἀπὸ τὸν ἐκ γενετῆς ἐγκληματία ὡς τὴ διαφορικὴ συναναστροφὴ, ἡ ἐξήγηση τῆς ἐγκληματικότητος στηρίχθηκε στὶς ριζικὰ *διαφορετικὲς περιστάσεις* πού ἀντιμετώπισαν ὁ ἐγκληματίας καὶ ὁ νομιμόφρονas πολίτης... καὶ οἱ δύο παρουσιάζονται σάν θύματα τῶν περιστάσεων ἀλλὰ *διαφορετικῶν περιστάσεων* ὁ καθένας...»³⁹

Ἔτσι, μιὰ ὁλόκληρη περίοδος ἐγκληματολογικῆς θεώρησης καὶ κατασκευῶν, βασισμένη στὴ διαφορὰ, κατάφερε νά ἀπομονώσῃ τὴ μελέτῃ τοῦ ἐγκληματολογικοῦ φαινομένου ἀπὸ τὴ μελέτῃ τοῦ συστήματος καὶ, ὅπως λέει ὁ Matza, «... γιά τὴν ἐγκληματολογία ὁ δρόμος πού ὡδεύσῃ στὸ ἐγκλημα δέν περνοῦσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία». ⁴⁰ Ὅλοι μελετοῦσαν τὸν ἐγκληματία καὶ τὸ ἐγκλημα ἀπ' εὐθείας καὶ καθ' ἑαυτά, χωρὶς νά ὑποψιάζονται ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς παρατήρησής τους περιοριζόταν στὰ προϊόντα τῶν μηχανισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Ἀντίθετα μάλιστα, αὐτοὶ οἱ μηχανισμοὶ θεωροῦνταν ἀπλῶς σάν ἡ εὐαίσθητὴ πλάκα στὴν ὁποία καταγραφόταν τὸ ἀντικείμενο τῆς σπουδῆς της. Ὅτι ἔπαιζαν ἕνα ρόλο στὴν *παραγωγή* τοῦ ἀντικειμένου τῆς σπουδῆς της (γιά νά ξαναθυμηθοῦμε τὸν Engels, ὅταν ὁρίζει τὸ ἐγκλημα σάν μιὰ κοινωνικὴ παραγωγή...) ἦταν ἀδιανόητο, καὶ ἡ μελέτῃ τῶν μηχανισμῶν αὐτῶν ἄχρηστη. Ἀλλωστε, οἱ νομικοὶ δέν τοὺς περιέγραφαν τόσα χρόνια. Μόνο πού τὸ Δίκαιο εἶναι ἕνας κλάδος δεοντολογικὸς καὶ ὄχι περιγραφικὸς πού οἰκοδομεῖ περισσότερο παρά περιγράφει. Καὶ τὸ σύστημα τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης εἶναι περισσότερο ἕνας «σκοτεινὸς θάλαμος» παρά τὸ «γυάλινο οἰκοδόμημα» πού ὁ καθένας μπορεῖ νά ἔχει θεὰ τῆς ἐσωτερικῆς του λειτουργίας.

Παρ' ὅλα αὐτά, σιγά-σιγά, οἱ βεβαιότητες τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης ἄρχισαν νά δοκιμάζονται καθὼς μιὰ σειρά ἀπὸ γεγονότα συμβάλανε στὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀνεπάρκειας τῆς κλασικῆς ἐγκληματολογίας νά δώσῃ ἀπάντηση στὸ «γιατί» τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου. Ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, οἱ μελετητές τοῦ χώρου ἄρχισαν νά διερωτῶνται ἂν θὰ ἔπρεπε νά κάνουν τὴν ἔρευνα τῆς ἐγκληματικότητος ἔρευνα τῶν μηχανισμῶν πού παράγουν τὴν ἐγκληματικότητα. Αὐτὸ συνέπεσε—ἐξωτερικὰ τουλάχιστον—μέ τὴ δραματοποίηση τοῦ δημοσίου λόγου πάνω στὴν ἐγκληματικότητα, δραματοποίησι πού ἔγινε τόσο πῶ ἐντονὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ὅσο ἀνατέθηκε στὰ ἐξαιρετικὰ ἐξελιγμένα ὀπτικοακου-

36. Ἡ θέση αὐτὴ εἶχε κατ' ἀρχὴν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Thorsten Sellin, *Culture, Conflict and Crime*, NY Social Science Research Council, καὶ εἶναι θεμελιακὴ γιά τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐγκλήματος στὰ πλαίσια τῶν θεωριῶν περὶ κουλτούρας. Ἐπιγραμματικὰ ὁ Sellin εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ νά γεννηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸ μεταξύ δύο ἠθικῶν ἐπιταγῶν δύο διαφορετικῶν πολιτισμῶν. Ἐν γνώσει τῆς πολυνομίας τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας, πολυνομίας πού ὀφείλεται κυρίως στὴν πολυεθνικὴ σύνθεσή της (πράγμα πού τῆς δίνει τὸ χαρακτῆρα τοῦ melting-pot), ἀποδίδει σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονός—τὴν πολυνομία—καὶ τὴ σύγκρουση πού συνεπάγεται, συχνά, τὴν ἐγκληματικότητα.

37. Sutherland, E. et Cressey, D., *Principles of Criminology*, Philadelphia, Lippincott 1966 (7e ed), σελ. 443, κυρίως κεφ. 4.

38. Cohen A., *La déviance*, Gembloux, Duculot 1971.

39. Matza, D., *Delinquency and Drift*, NY, Wiley 1964.

40. Matza, D., *Becoming Deviant*, NY, Prentice Hall, 1969.

στικά μέσα μαζικής πληροφόρησης. Στή συνέχεια, ή ανάπτυξη τών οργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, ή εξέπλωσή τους σ' όλες τίσ σφαίρες τής ζωής τών πολιτών, σέ συνδυασμό μέ τήν κρίση τής νομιμότητας του Κράτους καί τών οργάνων του, οδήγησαν σέ μιά άμφισβήτηση τών θεσμών καί τών αξιών πού δέν άφησε ανεπηρέαστο καί τό χώρο τής έγκληματολογικής έπιστήμης καί έρευνας. Ή δράση τών οργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, όπως όλων τών οργάνων του κρατικού μηχανισμού, μπήκε στή σφαίρα τής άμφισβήτησης, καί μέσα από θεωρίες καί έρευνες έπιχειρήθηκε ή αντικατάσταση του κλασικού αντικειμένου τής έπιστήμης από ένα καινούριο.

Στή συνέχεια τών αναπτύξεών μου, θά προσπαθήσω νά φωτίσω άκριβώς αυτή τήν περίοδο τών άμφισβητήσεων στό χώρο τής έγκληματολογίας, πού οδήγησαν στόν αναπροσανατολισμό τών έπιστημονικών τής προοπτικών.

B. Οί άδυναμίες τής κλασικής έγκληματολογίας: ή άμφισβήτηση του αντικείμενου της

Όταν γυρίζει κανείς πίσω στήν ιστορία τών αναζητήσεων τής έγκληματολογίας, ξαναζει τήν άγώνια μιάς έπιστήμης πού άνέκαθεν άγωνιζόταν νά προσδιοριστεί καί νά προσδιορίσει τό αντικείμενό της κατά τρόπο έπιστημονικό. Αυτό δέν ξενίζει όποιον έχει πρόσβαση στήν έγκληματολογία από τό Δίκαιο, γιατί γνωρίζει τόσο τίσ άποικιοκρατικές τάσεις του πρώτου όσο καί τούς άγώνες γιά άνεξαρτητοποίηση τής δεύτερης. Ής είμαστε ρεαλιστές: ό νομικός όρισμός του έγκλήματος είναι εκείνος πού δημιουργεί θεωρητικά καί άφηρημένα, σ' ένα πρώτο στάδιο, τή δυνατότητα τής τέλεσης του έγκλήματος (μέ τήν αναγόρευση μιάς πράξης σέ έγκληματική στόν ΠΝ), καί μέ τήν εύκαιρία τής πραγμάτωσης αυτού άκριβώς του νομικού έγκλήματος τίθενται στή συνέχεια τά έρωτηματικά πού άφορούν τό πρόσωπο, τήν πράξη, τή μεταχείριση κτλ. Μπροστά σ' αυτή τήν πραγματικότητα ό ρόλος τής έγκληματολογίας ήταν καί είναι πάντοτε λεπτός καί έπικίνδυνος. Πώς νά βρεί τόν κοινό παρονομαστή πράξεων τόσο διαφορετικών μεταξύ τους, όπως ή άνθρωποκτονία, ή άπάτη, ή προσβολή τών χρηστών ήθών, ή κλοπή, ή μοιχεία: κι αν τόν βρεί, πώς νά άποτρέψει τόν κίνδυνο νά χαρακτηριστεί «βασιλικότερη του βασιλέως» από τή διεύρυνση πού έχει ύποστεί τό αντικείμενό της μέσα σ' όλα αυτά τά χρόνια τής έγκληματολογικής γνώσης; Ήδη στό χώρο τής έγκληματολογίας μεταχειριζόμαστε όρους, όπως ή «déniance»—άπόκλιση από τίσ νόρμες—άντί γιά έγκλημα. Κι όμως, τό νομικό έγκλημα τουλάχιστον αυτό πού όρίζει ό νομοθέτης: «Nullum crimen, sine lege», καί ή άντιμετώπιση πού

συνεπάγεται είναι μιά όρισμένη ποινή: «Nulla poena sine lege». Ή έγκληματολογία, μακριά από μιά τόσο συγκεκριμένη τοποθέτηση, άναζήτησε έξω από τόν Ποινικό Νόμο τό αντικείμενό της.

Έτσι, άνάτρεξε στό «φυσικό έγκλημα» του Garofalo καί—μιά καί τό ζήτημα συνδεόταν μ' αυτή τήν ύπόστασή της σάν αυτόνομη έπιστήμη—άντέταξε στους δογματικούς του Ποινικού Δικαίου ό: «ή νομική έννοια του έγκλήματος καλύπτει μιά κοινωνική καί άνθρώπινη πραγματικότητα πού σάν φαινόμενο προηγείται του Νόμου καί τόν τροφοδοτεί».⁴¹

Όστε τό αντικείμενο τής έγκληματολογίας είναι αυτό τό «ώμό», «άκατέργαστο» φαινόμενο πού προηγείται κάθε θεσμοποίησης σέ ποινικό νόμο. Καί ή έγκληματολογία ξεκίνησε νά προσδιορίσει τήν αίτία τής ύπαρξης αυτού του φαινομένου καί, από τόν Lombroso ως τόν Pinatel, τόν Sutherland ως τίσ θεωρίες τής άλληλεπίδρασης, προσπάθησε ν' άπομονώσει τούς παράγοντες πού θά έριχναν φώς στό «γιατί» τής έγκληματικής συμπεριφοράς: Γιατί ό Α περνά στήν έγκληματική πράξη καί ό Β όχι; Αυτό ήταν τό θεμελιακό έρώτημα τής προηγούμενης δεκαετίας. Άλλά άπάντηση δέν δόθηκε, κι αυτό γιά δύο κυρίως λόγους:

1. Ό πρώτος είναι όφθαλμοφανής: Δέν ύπάρχει διαφορά φύσης άνάμεσα σ' εκείνον πού περνά στήν πράξη καί σ' εκείνον πού συνέχεται από τήν άπειλή του Ποινικού Νόμου. Καμία έπιστημονικά τεκμηριωμένη καί πρακτικά έπαληθευμένη θεωρία περί «καταστάσεως έπικινδυνότητας» (état dangereux) δέν μπόρεσε νά μās δώσει τόν έγκληματολογικό τύπο άνθρώπου πού, είτε από τίσ προσωπικές του συνθήκες είτε από τίσ συνθήκες του κοινωνικού του περιβάλλοντος, θά είχε περισσότερες πιθανότητες νά έγκληματίσει από όποιονδήποτε άλλον.

2. Ό δεύτερος λόγος δέν είναι ίσως άμεσα άντιληπτός αλλά άποτελεί τό λόγο τής άμφισβήτησης του μέχρι σήμερα αντικειμένου τής έγκληματολογίας καί συνοψίζεται σέ μιά παρατήρηση τών Taylor, Young καί Walton:⁴² «οί αίτίες γιά τίσ όποιες ένα πρόσωπο διαπράττει ένα έγκλημα μπορεί νά διαφέρουν κατά τάξη καί σημασία από εκείνες γιά τίσ όποιες συλλαμβάνεται ένας έγκληματίας...».

Άν λοιπόν τό έγκλημα δέν «είναι» αλλά «φτιάχνεται», καταλαβαίνει κανείς ό: «τό αντικείμενο παρατήρησης πού έχει υιοθετήσει ή έγκληματολογία δέν είναι τόσο «άγνό» καί τόσο «άκατέργαστο» όσο ύποθετικά έχει γίνει δεκτό.

Άναμφισβήτητα, ένας έγκληματίας είναι μιά άπλή πραγματικότητα—μέ σάρκα καί όστά—, καί ή πράξη του άποτελεί, σέ κάποιο μέτρο, έκφραση τής προσωπικότητάς του. Άλλά τό νά έχει άνακρη-

41. Pinatel, J., *La criminologie*, Paris, SPES 1960.

42. Taylor, Young and Walton, *op. cit.*, σελ. 10, ύποσημείωση 2.

χθεὶ κανεὶς σέ ἐγκληματία δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνο μιᾶς πράξης, ἀλλὰ καί μιᾶς ἀπόφασης πού ἀπό μιᾶ ὀρισμένη σκοπιά μπορεῖ νά θεωρεῖται δικαιολογημένη, ἀλλὰ ἀπό μιᾶ ἄλλη αὐθαίρετη. Κι' ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τό πρόβλημα. Γιά νά γίνει ἀντιληπτό, θά προσπαθήσουμε νά φωτίσουμε αὐτά τὰ ἐπίπεδα, ὅπου τοποθετοῦνται οἱ ἀποφάσεις ἐκεῖνες πού ὁδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἑνός ἀτόμου σέ ἐγκληματία, γιά νά δοῦμε κατὰ πόσο τό «ἀντικείμενο» αὐτό «κατασκευάζεται», κατὰ πόσο στήν «κατασκευή» του ὑπηρετοῦνται καί ἄλλοι παράγοντες, πού ἀλλάζουν τελείως τίς ἐπιστημονικές προοπτικές.

α. Ἕνας πρῶτος παράγοντας εἶναι ὁ σκοτεινός ἀριθμός. Γνωρίζουμε ὅτι αὐτός διαφέρει αἰσθητᾶ ἀπό τό ἕνα ἐγκλημα στού ἄλλο⁴³ καί ὅτι, ἔτσι ὅπως προκύπτει ἀπό τίς ἔρευνες πού ἔγιναν, εἴτε μέ τή μεθοδολογία αὐτοεξομολόγησης, εἴτε μ' αὐτήν τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν παθόντων, εἶναι σημαντικός. Ἡ ὑπαρξή του, παρ' ὅλα αὐτά, θά μπορούσε νά εἶναι ἀδιάφορη, ἂν ἡ τύχη προσδιόριζε ἐκεῖνους πού συλλαμβάνονται καί ἐκεῖνους πού διαφεύγουν ἢ ἂν αὐτό τό γεγονός (τῆς σύλληψης) ἦταν χωρίς συνέπειες.

Στήν πραγματικότητα, ἡ τύχη παίζει τό ρόλο τῆς ἀλλὰ καί ἄλλοι παράγοντες συμβάλλουν, καί γι' αὐτούς θά μιλήσουμε στήν ἐπόμενη παράγραφο. Ἐκεῖνο πού ἐδῶ πρέπει νά τονίσουμε, εἶναι ὅτι ἡ ἀνακήρυξη ἑνός ἀτόμου σέ ἐγκληματία ἔχει σημαντικές συνέπειες στήν κατοπινή του ἐξέλιξη.^{43α} Οἱ περισσότεροι ἐφηβοὶ ἔχουν σέ κάποια στιγμή διαπράξει κάποιο ἐγκλημα κατὰ τῆς παρουσίας. Ἐκεῖνοι πού δέν συνελήφθησαν, ἐγκαταλείπουν στίς περισσότερες περιπτώσεις τήν συμπεριφορά αὐτή καί «ἀνανεώνουν τό συμβόλαιό» τους μέ μιᾶ κοινωνία ἀπό τήν ὁποία σέ κάποια στιγμή εἶχαν ἀποκοπεῖ. Στήν ἀντίθετη περίπτωση, πού τό ὑποκείμενο συνελήφθη, βρίσκεται ἀντιμέτωπο μέ μιᾶ ἀρνητική εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του πού πολύ συχνά δέν δέχεται σάν πραγματική, ἀλλὰ τήν υἱοθετεῖ γιά νά «τεθεῖ», νά «ἀντιτεθεῖ».

Φυσικά, αὐτά δέν ἀποτελοῦν παρά πιθανές ἀντιδράσεις σέ δύο διαφορετικά ἐνδεχόμενα. Ἀλλά, σέ κάθε περίπτωση, τό γεγονός τῆς σύλληψης ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό παράγοντα γιά τή διαμόρφωση μιᾶς προσωπικότητας ἀπέναντι στού νόμο.⁴⁴

β. Αὐτό τό θέμα τοῦ σκοτεινοῦ ἀριθμοῦ δέν θά ἦταν τόσο ἀνησυχητικό, ἂν δέν μᾶς ὁδηγοῦσε στή διαπίστωση ὅτι ἡ ὁμάδα τῶν ἐπίσημα ἀνακηρυγμένων ἐγκληματιῶν εἶναι προϊόν μιᾶς διαδικασίας ἐπιλογῆς καί φιλτραρίσματος, πού ξετυλίγεται τόσο στού ἐπίπεδο τῆς ἀστυνομίας ὅσο καί σ' αὐτό τῆς εἰσαγγελίας ἢ τῶν δικαστῶν. Ἐκεῖ γίνεται κοινοτυπία

ἡ ἐπικύρωση ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν (ἡλικία, ἐθνική καί κοινωνική προέλευση) πού ἔχουν σάν συνέπεια τίς ταχύτερες καί ἐντονότερες ἐπεμβάσεις ἀπό τό γεγονός καί μόνο ὅτι αὐτά τὰ χαρακτηριστικά συνδέονται μ' ἕνα στερεότυπο ἐπικινδυνότητας. Μέσα στού πλαίσιο τῆς προστασίας τῆς νεότητος, ἡ ἐπέμβαση, μέ γνώμονα τό καλὸ τοῦ παιδιοῦ, ἐμφανίζεται περισσότερο ἀναγκαῖα, ὅταν ἕνας ὀρισμένος ἀριθμὸς ἀρνητικῶν στοιχείων συνηγορεῖ σ' αὐτό. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, ἡ δραστηριοποίηση τῶν θεσμῶν κοινωνικῆς ἀνάληψης ἔχει σκοπὸ τὴν ὁμαλοποίηση καί τό συμψηφισμό τῶν ἐλλείψεων. Ἀλλά, γενικά, μήπως δέν καταλήγουν στήν ἐπίταση τῆς περιθωριοποίησης τῶν νέων;⁴⁵ Κι αὐτὴ βέβαια εἶναι μιᾶ ἐρώτηση πού δέν μπορεῖ νά ἔχει συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ἀλλὰ καί μόνο τό γεγονός ὅτι οἱ διαδοχικὲς ἀποφάσεις, πού ὁδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἑνός προσώπου σέ ἐγκληματία, προσδιορίζονται ἀπὸ παράγοντες πού δέν ἔχουν ἄμεσα νά κάνουν μέ τό πρόσωπο τοῦ ἐγκληματία ἢ μέ τήν πράξη του, δημιουργεῖ προβλήματα ἀντιπροσωπευτικότητος τοῦ δείγματος καί κατ' ἐπέκταση ἀξιοπιστίας τοῦ ἀντικειμένου μελέτης (πού στήν περίπτωση εἶναι ὁ ἐγκληματίας καί ἡ πράξη του).

Ὁ Ph. Robert, μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀξιολόγησης τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν σάν ἐργαλείου τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης, ἔχει ἐπισημάνει αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τοῦ «κλασσικοῦ» ἀντικειμένου, πού ἀποτελεῖ ὁ ἐγκληματίας καί τό ἐγκλημα. Γιατί ὁ «ἐγκληματίας» ἢ τό «ἐγκλημα» εἶναι μεγέθη πού γίνονται ἀντικείμενα μέτρησης καί μόνο σάν τέτοια εἶναι—ἄλλωστε—ἐπιστημονικά ἀξιόλογα. Ἡ στατιστικὴ ὁμως μέτρηση αὐτῶν τῶν μεγεθῶν ἐξαρτᾶται ὄχι μόνο ἀπὸ ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις (τῆς ὁρατότητας⁴⁶ καί τῆς παραπομπῆς τῆς πράξης) ἀλλὰ καί ἀπὸ ὑποκειμενικὲς, ὅπως οἱ ἰδέες πού ἔχουν σχηματίσει τὰ ὄργανα τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομικοί, δικαστές, κοινωνικοὶ λειτουργοὶ κτλ): α) γιά τό εἶδος τῆς συμπεριφορᾶς πού συνιστᾶ ἐγκλημα καί β) γιά τὴν ἀποστολὴ καί τὴ λειτουργία πού ἐκπληρώνουν οἱ διάφοροι θεσμοί, ὅπως ἡ ἀστυνομία, τό ψυχιατρικὸ κατὰστημα ἢ οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοί.

Μέ βάση αὐτὲς τίς ἰδέες-παραστάσεις τῶν ὀργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καί σύμφωνα μέ τὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ τοῦ κάθε θεσμοῦ, πραγματοποιεῖται στού τέλος ἡ «ἐπιλογὴ» σάν ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας «ἀνακατασκευῆς» καί προσαρμογῆς

45. Βλ. τὴ συγκλονιστικὴ μαρτυρία τοῦ Anad, M., «Les lami-noires de l'education surveillée», *Actes*, No 10, 1976.

46. Καὶ αὐτὴ ἡ «ὁρατότητα» τῆς πράξης ἀποτελεῖ πρόβλημα γιά τό μελετητὴ τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν: εἶναι φανερό ὅτι ὅλες οἱ ἐγκληματικὲς πράξεις δέν εἶναι τό ἴδιο ὁρατές, καί εἶναι φυσικὸ νά λάβει γνώση ἡ ἀστυνομία εὐκολότερα ἑνὸς ἐγκληματος πού τελέσθηκε σέ μιᾶ λαϊκὴ πολυκατοικία παρά σέ μιᾶ ἀπομονωμένη βίλλα.

43 , 43α. Βλ. Δασκαλάκης Η., *op. cit.*, σελ. 374 ἐπ.

44. Βλ. Debuyst, Chr., Joos, J., *L' enfant et l' adolescent voleur*, Dessart, Bruxelles 1971.

του άντικειμένου μέτρησης στά διάφορα επίπεδα της άστυνομίας, της είσαγγελίας ή των δικαστηρίων. "Ωστε ό μελετητής του έγκληματικού δείγματος μελετά τελικά τό προϊόν-άποτέλεσμα μιάς μακράς διαδικασίας, όπου άντικειμενικοί καί ύποκειμενικοί παράγοντες, τύχη καί σκοπιμότητες, ιδεολογίες καί στάσεις έχουν έμπλακει.

γ. Μιά τρίτη διαπίστωση πολλών συγγραφέων μās οδηγεί σ' ένα στάδιο πολύ προγενέστερο της διαδικασίας οικodόμησης του άντικειμένου παρατήρησης: σ' αυτό της άναγόρευσης μιάς πράξης σέ έγκληματική. "Ο κατάλογος των πράξεων πού περιλαμβάνονται στόν Ποινικό κώδικα καί ύπάγονται στίς συνήθεις δικαιοδοσίες είναι τό άποτέλεσμα μιάς έπιλογής πού έγινε μέ πολιτικά κριτήρια. "Ο Sellin⁴⁷ τό είχε διακηρύξει ήδη από τό 1960: «Είναι λοιπόν προφανές ότι θεσμοποιούνται μόνο εκείνες οι νόρμες πού προστατεύουν τίς ήθικές άξίες της όμάδας ή των όμάδων πού κατέχουν τή δύναμη νά έπιβάλλουν τή θέλησή τους στους άλλους καί τά μέσα νά επηρεάσουν τήν κυβέρνηση».

Γιά νά αποδείξει τό ίδιο πράγμα, ό Foucault⁴⁸ έγραψε γιά τήν άνάγκη στην όποία βρισκότανε ή Γαλλία καί ή Δυτική Ευρώπη στην άρχή της βιομηχανικής-καπιταλιστικής περιόδου νά επαναπροσδιορίσει τίς άξίες της καί νά περιγράψει τίς ζώνες, όπου οι παρανομίες θά ήσαν άνεκτές. "Οπως έχουμε ήδη γράψει (σ. 301), ή οικονομική εξέλιξη σέ συνδυασμό μέ τό άτομικιστικό πνεύμα της έποχής οδήγησαν σέ μιά άναθεώρηση των άξιών πού είχε τίς συνέπειές της καί στό νόμο. "Ετσι, ό,τι έθιγε τήν ιδιοκτησία έγινε άντικείμενο άνακωδικοποίησης μέσα στά πλαίσια της όποίας οι άνοχές λιγόστεψαν καί ό κολασμός έγινε όλο καί πιο έπιτακτικός. Μέ τόν έρχομό του καπιταλισμού, οι λαϊκές τάξεις δέν έχουν πιά πρόσβαση στίς «άνεκτές παρανομίες» (illégalismes tolérés), ένω, άντίθετα, οι άστικές τάξεις επιφυλάσσουν γιά τόν έαυτό τους αυτό πού ό Foucault όνομάζει «γόνιμο πεδίο της παρανομίας των δικαιωμάτων» (domaine fécond de l'illégalisme des droits): χρησιμοποίηση της σιωπής του νόμου, άπάτες, φοροδιαφυγές, παράνομες έμπορικές έπιχειρήσεις... Αλλά τά δύο είδη παρανομιών (των λαϊκών καί των άστικών τάξεων) άντιμετωπίζονται συνήθως από δύο διαφορετικά δικαστηριακά κυκλώματα: τά *τακτικά δικαστήρια*, κάθε φορά πού πρόκειται γιά έγκλήματα της περιουσίας τά όποια άπαγγέλλουν ποινές, καί τά *είδικά δικαστήρια* κάθε φορά πού πρόκειται γιά λεπτότερες παραβάσεις των κανονισμών ή των νόμων περί τήν άσκηση της έμπορίας ή της βιομηχανίας, πού προβλέπουν συμβιβασμούς ή άλλες διευθετήσεις.

Δέν θ' άναπτύξω έδώ ό,τι έχει ήδη άναπτυχθεί άπό τόν Sutherland γιά τήν περίπτωση των «έγκληματιών του λευκού περιλαίμιου». "Η ύπαρξη διαφόρων δικαιοδοσιών μπορεί κάλλιστα νά δικαιολογηθεί άπό τά ίδια τά χαρακτηριστικά των ύποθέσεων (έμπορικές-άστικές ύποθέσεις). "Εκείνο πού, παρ' όλα αυτά, σοκάρει καί προσδίδει χαρακτήρα άuthαιρεσίας στην όλη ύπόθεση, είναι τό γεγονός ό,τι ή *παραδοσιακή έγκληματικότητα* (έκείνη πού συνήθως επικαλούμεθα) περιορίζεται σ' αυτήν άκριβώς τήν έγκληματικότητα, πού περνά από τίς διαδικασίες των τακτικών δικαστηρίων, ό,τι οι μελέτες γιά τήν έγκληματικότητα περιορίζονται σ' αυτές τίς περιπτώσεις. Πραγματοποιείται έτσι μιά πόλωση του ενδιαφέροντος, πού οδηγεί σέ λαθασμένες γενικεύσεις καί άτοπους άφορισμούς. Παίρνουμε ένα παράδειγμα πού συχνά άναφέρεται άπό τόν Ph. Robert⁴⁹ καί άφορά τή γαλλική πραγματικότητα (άλλά θά μπορούσε νά άφορά καί πολλές άλλες χώρες): τά έργατικά άτυχήματα σκοτώνουν τουλάχιστον 10 φορές περισσότερα άτομα άπ' ό,τι οι άνθρωποκτονίες, οι φόνοι καί οι σωματικές βλάβες πού είχαν σάν άποτέλεσμα τό θάνατο σωρευτικά. Τά θανατηφόρα άτυχήματα της κυκλοφορίας βρίσκονται σέ μιά σχέση 65 άτυχημάτων γιά κάθε άνθρωποκτονία κατόπιν ή άνευ προμελέτης. Τέλος, ένω οι ληστείες άπέφεραν, τό 1973, 54 έκατομμύρια φράγκα στους δράστες τους, οι άπάτες περί τή φορολογία καί τους τελωνειακούς δασμούς άπέφεραν άντίστοιχα 4 καί 20 δισεκατομμύρια σύμφωνα μέ τίς έπίσημες έκτιμήσεις.

Κατά τά άλλα, γιά νά υίοθετήσουμε τήν όπτική γωνία του P. Lascoume, φρίτουμε (καί αυτό άκριβώς συνιστά τήν ευθύνη της έγκληματολογίας σάν έπιστήμης, πού συμβάλλει μέ τήν υίοθέτηση ενός περιορισμένου άντικειμένου μελέτης στη διάδοση των έγκληματικών στερεοτύπων) μπροστά στίς έγκληματικές ένέργειες της άπαγωγής όμήρων ή των βιαιοτήτων κατά άνυπερασπίστων προσώπων καί σιωπούμε γιά τίς *έγκληματικές πρακτικές* των βιομηχανιών φαρμάκων καί τροφίμων, των έπιχειρήσεων κατασκευής ακινήτων ή των άπατεώνων πού έπωφελούνται άπό τήν ψιλή τιμή ή τήν κακή ποιότητα των προϊόντων του έμπορίου. Στην πραγματικότητα, γράφει ό P. Lascoume: «...ή μόνη έγκληματικότητα πού έμφανίζεται σάν επικίνδυνη είναι έκείνη πού άποτελεί έκδήλωση μιάς ρήξης μέ τήν κρατούσα ιδεολογία: ή κλοπή χρήσης θίγει τήν άτομική ιδιοκτησία, ή χρήση των ναρκωτικών τήν παραγωγικότητα, ή σεξουαλική έλευθερία τίς οικογενειακές δομές κτλ...». Καί ή έγκληματολογία, στό μέτρο πού υίοθετεί σάν ιδιαίτερο άντικείμενο μελέτης της τό «έγκλημα», στό μέτρο πού διαδίδει ή νο-

47. Sellin, T., «Groupes de pouvoir, législation et criminalité», PSC, 1960, 40, 8

48. Foucault, M., *op. cit.* σελ. 3.

49. Godefroy, Th., Robert, Rh., «Le coût du crime en France», CGAJ, 1971, I.A.Melun, 1973, σελ. 89-138.

μιμοποιεῖ μέ λογικά ἐπιχειρήματα (στατιστικές, θεωρίες, μελέτες πάνω σέ προκατασκευασμένους πληθυσμούς) τούς μηχανισμούς κολασμοῦ τοῦ συστήματος κυριαρχίας στό μέτρο πού συμβάλλει στή μεγάλη ἐπιχείρηση τῆς καλλιέργειας καί διάδοσης τῶν κύριων στερεοτύπων τῆς ἐγκληματικότητας, δέν μπορεῖ παρά νά καταλήγει σέ μιά ἐπιστήμη τοῦ κολασμοῦ.

Ὡστε, γιά ἄλλο ἓνα λόγο τό ἀντικείμενο τῆς κλασικῆς ἐγκληματολογίας ἐμφανίζεται ἀνίκανο νά στηρίξει ἀπό μόνο του τήν ἔρευνα γύρω ἀπό τό ἐγκληματικό φαινόμενο. Οἱ λίγες ἀναφορές πού κάναμε στά ρεύματα σκέψης πού ἀκολουθήσαν τούς κλασικούς προβληματισμούς τῆς ἐγκληματολογίας τοῦ περάσματος στήν πράξη, ἔφεραν στό φῶς μηχανισμούς καί διαδικασίες πού συντελοῦν ἐξ ἴσου—τουλάχιστον—μέ τήν ὑλική τέλεση τῆς πράξης, στήν «κατασκευή» τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης. Ἡ διαπίστωση αὐτή εἶχε σά φυσική συνέπεια τή μετάθεση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπό τό ἐγκλημα στούς μηχανισμούς πού τό παρήγαγαν. Οἱ Ferracuti καί Newman ἔγραφαν τό 1972: «Ἄν ὁ ἐγκληματίας εἶναι ἓνα πρόσωπο στό ὁποῖο ἔχει τεθεῖ ἡ ἐτικέτα τοῦ «ἐγκληματία», ἀπορρέει λογικά ὅτι πρέπει νά μελετήσουμε ὄχι μόνο τόν ἐγκληματία... ἀλλά καί τή σημασία τῆς ἐτικέτας καθαυτῆς καί, αὐτό πού εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικό, τό ἡ τά πρόσωπα πού θέτουν αὐτή τήν ἐτικέτα στόν ἐγκληματία καί τή διαδικασία πού υἱοθετοῦν...»

Ἡ ἀνάγκη τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν μηχανισμῶν τῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως αὐτή ὑλοποιεῖται στό *στιγματισμό* ἑνός ἀνθρώπου σάν ἐγκληματία ἢ στήν *ἀπόρριψη* του, ἀποτελέσει ἓνα δεύτερο πόλο ἐγκληματολογικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐξ ἴσου σημαντικό μέ τόν προηγούμενο (τοῦ περάσματος στήν πράξη) καί ἔδωσε ἀφορμή γιά τήν οἰκοδόμηση δύο παράλληλων προβληματικῶν γύρω ἀπό τίς ἔννοιες τοῦ ἐγκλήματος καί τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ἔτσι, οἱ Taylor, Young καί Walton, πρότειναν τό 1973 τή μελέτη:

—τῆς πολιτειολογίας	}	τοῦ ἐγκλήματος
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας		
—τῆς δυναμικῆς		
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας	}	τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης
—τῆς πολιτειολογίας		

Στό ἐπόμενο καί τελευταῖο μέρος τῆς ἐργασίας μου θ' ἀναφερθῶ σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν «καινούργια» ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε ἀπό τίς μελέτες τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας κι ἔτσι ὅπως ὑλοποιεῖται σήμερα στή μελέτη τῶν μηχανισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομίας, δικαιοσύνης, φυλακῶν, ψυχιατρικῶν καταστημάτων, κοινωνικῆς πρόνοιας

III. ἡ καινούργια ἐγκληματολογία ἡ ἡ ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης

Ὅταν μιλάμε γιά κοινωνική ἀντίδραση (*réaction sociale*) ἐννοοῦμε τίς «στάσεις» (*attitudes*) πού μιά κοινωνία παίρνει ἀπέναντι σέ ὁρισμένα φαινόμενα. Κι ὅταν λέμε ὅτι ἡ ἐγκληματολογία πρέπει νά μεταθέσει τό ἐνδιαφέρον της ἀπό τό ἐγκλημα στήν *κοινωνική ἀντίδραση* ἐννοοῦμε ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδή τό ἐγκλημα δέν ὑπάρχει παρά σάν ἀντίδραση μιάς κοινωνίας ἀπέναντι σέ μιά συμπεριφορά, εἶναι ἐπιστημονικά ἐπιβεβλημένο νά γνωρίσει κανεῖς τίς αἰτίες καί τούς κανόνες αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης. Ἡ ἰδέα δέν εἶναι καινούργια· ὑπῆρχε ἤδη στό ἔργο τοῦ Durkheim:⁵⁰ καμιά συμπεριφορά δέν εἶναι ἀπαράδεκτη, κολάσιμη ἀπό τή φύση της· ἡ ἀντίδραση πού ἐπισύρει ἀπό τό κοινωνικό περιβάλλον ὅπου διαδραματίζεται τῆς ἀποδίδει αὐτόν τό χαρακτήρα. Στή συνέχεια, ἡ ἰδέα αὐτή στηρίξε ὅλες τίς ἔρευνες πάνω στήν ἀλληλεπίδραση,⁵¹ τό στιγματισμό,⁵² τό ρόλο τῶν ὀργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου.⁵³ Ἔτσι, διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξη κι ἄλλων ἐγκληματικῶν συμπεριφορῶν ἀπ' αὐτές πού γνωρίζει ὁ Ποινικός Κώδικας, ἡ καί ἄλλων ἐγκληματιῶν ἀπ' αὐτούς πού γνωρίζει ἡ Ποινική Δικαιοσύνη. Ὅλα αὐτά εἶχαν σάν συνέπεια, τήν ἀμφισβήτηση, γιά τήν ὁποία μιλήσαμε, τῆς νομιμότητας τῆς ἐγκληματολογίας καί τοῦ ἀντικειμένου της. Ὅμως, ἐκτός ἀπ' αὐτή τή συμβολή τους, ὅλες οἱ προσπάθειες γιά τήν οἰκοδόμηση μιάς καινούργιας ἐγκληματολογίας μέ ἀντικείμενο τήν κοινωνική ἀντίδραση, ὑπῆρξαν σκόρπιες καί ἀνοργάνωτες. Ἡ κοινωνική ἀντίδραση χρησιμοποιήθηκε γιά νά ἐξηγηθεῖ ἡ ἐγκληματικότητα, γιά νά δοθεῖ ἀπάντηση στό κλασικό ἐρώτημα τῆς ἐγκληματολογίας τοῦ περάσματος στήν πράξη· δέν ἀποτελέσει αὐτοτελές ἀντικείμενο ἔρευνας.

Πρῶτος ὁ Rh. Robert⁵⁴ γιά τή Γαλλία προσπάθησε νά ὀργανώσει καί νά συστηματοποιήσει τήν ἔρευνα στό χώρο τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ξεκινώντας ἀπό τή διαπίστωση τῆς ἀδυναμίας τῆς κλασικῆς προβληματικῆς τῆς ἐγκληματολογίας, διατυπώνει τίς ἐξῆς δύο θέσεις:

1) Τό ἐγκληματολογικό ἐνδιαφέρον πρέπει νά στραφεῖ στήν ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων κα-

50. Durkheim, E., *De la division du travail social*, Paris, 1960, σελ. 35-39, 43-48, 64-68.

51. Mead, G.H., *Mind, Self and Society*, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1934.

52. Lemert, T., *Social Pathology*, NY, Mc Grawhill, 1951.

53. Chambliss, W.J., *Crime and the Legal Process*, NY, Mc Grawhill, 1969.

54. Διευθυντής ἐρευνῶν τοῦ SEPC (Υπηρεσία Ποινικῶν καί Ἐγκληματολογικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης). Καθηγητής στό Πανεπιστήμιο τοῦ Bordeaux I (Ἐγκληματική Κοινωνιολογία) καί στό ICP (Ἰνστιτούτο Ἐγκληματολογίας Παρισίων).

νόμων, ή απόκλιση από τούς όποιους όδηγεί στην κοινωνική αντίδραση του στιγματισμού μιās συμπεριφοράς σάν κοινωνικά απαράδεκτης ή έγκληματικής.

2) Έπειδή ή έγκληματικότητα δέν είναι όποιαδήποτε συμπεριφορά καί ό έλεγχός της έχει άνατεθεί σ' ένα σύστημα εξαιρετικά ειδικευμένο (της Ποινικής Δικαιοσύνης), πού ένσαρκώνει διάφορες κοινωνικές αποστολές, ή αντίδραση σ' αυτή άκριβώς τή συμπεριφορά—τήν έγκληματική—πρέπει νά μελετηθεί μέσα άπ' αυτό τό σύστημα του κοινωνικού έλέγχου της έγκληματικότητας.

Αυτές οί διαπιστώσεις μās όδηγούν νά ασχοληθούμε μέ τό θέμα των κανόνων συμπεριφοράς πρώτα καί μ' αυτό της Ποινικής Δικαιοσύνης ύστερα, χωρίς νά ξεχνάμε ότι τά δύο αυτά θέματα συμπλέκονται, άλληλοϋποστηρίζονται καί ότι μέσα από τήν άμοιβαία αυτή πλοκή καί άλληλεξάρτηση άναφάνεται τό έγκλημα, προϊόν όρισμένων κοινωνικών δομών, όρισμένων ιδεολογικών τάσεων πού στηρίζουν αυτές τίς δομές, όρισμένων κοινωνικών μηχανισμών πού έξυπηρετούν τήν ήγεμονία αυτών των ιδεολογιών καί τή συντήρηση των κοινωνικών δομών.

A. Η προβληματική του κοινωνικού έλέγχου: προβληματική των κανόνων συμπεριφοράς

Είδαμε πόσο οί αδυναμίες των κλασικών προβληματισμών έφεραν σ' άδιέξοδο τήν έγκληματολογική έρευνα: άς ξαναγυρίσουμε λοιπόν σέ μία ύπόθεση πού θά έπρεπε ν' άποτελεί τήν ύπόθεση βάσης σέ κάθε έρευνα του είδους: ή έγκληματικότητα καί γενικότερα κάθε άποκλίνουσα συμπεριφορά (déviance) δέν άποτελούν άντικείμενο μελέτης άμεσο καί πρωτογενές. Η έγκληματικότητα, όπως καί κάθε απόκλιση από τόν κανόνα, *παπαέμπει στόν κανόνα*. Βέβαια από τή διαπίστωση αυτή άπορρέει λογικά ή έπόμενη έρώτηση: Ποιόν κανόνα ή τί είναι κανόνας.⁵⁵ Στην πραγματικότητα, υπάρχουν τρεις όρισμοί της νόρμας:

- ό ένας είναι στατιστικός καί παπαέμπει στό μέσο όρο,
- ό άλλος άναφέρεται στίς κυρίαρχες άξίες μέσα σέ μία κοινωνική ομάδα,
- ό τρίτος άφορά τούς άναγκαστικούς κανόνες πού έχουν τεθεί σέ μία κοινωνική ομάδα.

Φυσικά, άνάμεσα στους τρεις αυτούς όρισμούς ύπάρχει κάποια συγγένεια πού γίνεται άντιληπτή άπ' τή δυνατότητα της «όλίσθησης» από τή μία κατηγορία στην άλλη. Άς πάρουμε τό παράδειγμα πού χρησιμοποιεί ό Ph. Robert:⁵⁶ όλοι άγαπάνε τό βλάκα του χωριού (πρώτος όρισμός) αλλά, άν οί κοινωνι-

κές συνήκες ένταθούν, γρήγορα θά τόν ύποψιαστούν ότι «τό κάνει έπίτηδες» καί θά τόν στραβοκοιτάξουν (δεύτερος όρισμός), καί στό τέλος αυτόν θά κρεμάσουν άν τά πράγματα χειροτερέψουν πολύ (τρίτος όρισμός). Άν τό παράδειγμα αυτό άποτελεί ήδη κάποια ένδειξη της κοινωνικής λειτουργίας του έλέγχου της απόκλισης από τόν κανόνα (τή νόρμα), δέν θά πρέπει παρ' όλα αυτά νά μās κάνει ν' άμελήσουμε τόν πολυμορφικό χαρακτήρα της νόρμας. Άντίθετα μάλιστα, αυτός ό πολυμορφικός χαρακτήρας, σέ συνδυασμό μέ τήν ουσιαστική έφαρμογή της νόρμας πού μέ τήν θέσπισή της θεσμοθετεί τήν άποκλίνουσα συμπεριφορά, όδηγούν στό νά δεχθεί κανείς τήν προβληματική του κοινωνικού έλέγχου σάν προβληματική των έρευνών πάνω στην έγκληματικότητα.

Ώστε ή άποκλίνουσα συμπεριφορά δέν μπορεί νά συλληφθεί καθ' έαυτήν. Δέν ύπάρχει παρ' μέσα στη διαδικασία άναγωγής μιās συμπεριφοράς σέ κανόνα. Αυτή ή διαδικασία της άναγωγής μιās συμπεριφοράς σέ κανόνα θεσμοθετεί μία τάξη πραγμάτων μέσα σέ μία όρισμένη περιοχή της κοινωνικής ζωής. Έτσι, τίθενται τά όρια αυτής της τάξης αλλά ταυτόχρονα «δημιουργείται» καί ή άταξία πού είναι ή άλλη πλευρά της τάξης.

α) Μία πρώτη κατεύθυνση των έρευνών του κοινωνικού έλέγχου πρέπει νά προσανατολιστεί λοιπόν πρós τή διαδικασία θεσμοθέτησης των κανόνων συμπεριφοράς. Κι αυτό σημαίνει έρευνες τόσο πάνω στη *θέσπιση* της νόρμας (σέ σχέση μέ τίς κοινωνικές δομές πού τήν ύπαγόρευαν καί τίς συγκρούσεις πού τήν προσδιόρισαν) όσο καί στην *πρόσληψη* της. Καί σ' αυτό τό σημείο εγγίζουμε ένα θέμα εξαιρετικά σημαντικό γιά τή μελέτη του κοινωνικού έλέγχου της άποκλίνουσας συμπεριφοράς (καί της έγκληματικότητας έπομένως): τήν ανάγκη της μελέτης των ιδεολογικών φαινομένων. Αυτό τό θέμα της μελέτης των ιδεολογικών φαινομένων έχει στην πράξη παρξηγηθεί από δύο λανθασμένους έπιστημονικούς προσανατολισμούς:

1. Άπό τή μία μεριά, προσπάθησαν νά τό άναγάγουν σέ μία ύποτιθέμενη μάχη μεταξύ των θεωριών περί συμφωνίας (consensus) καί σύγκρουσης (conflict). Άλλά μία διχοτόμηση τόσο άπόλυτη δέν μπορούσε παρ'ά νά άποπροσανατολίζει τή σπουδή πάνω στην πρόσληψη της νόρμας.

2. Άπό τήν άλλη, οί περισσότεροι μελετητές της πρόσληψης της νόρμας έτόνισαν τή σημασία του βαθμού γνώσης αυτής της νόρμας. Πρόκειται έδω κυρίως γιά τό πρώτο κύμα μελετών KOL,⁵⁷ πού έθεσε σά στόχο του τή μελέτη καί τή μέτρηση της «κοινής γνώμης» προκειμένου νά πραγματοποιηθεί

55. Ό κανόνας έχει έδω τήν έννοια της νόρμας.

56. Ph. Robert. *op. cit.*

57. Knowledge and Opinion about Law (γνώση καί γνώμη περί τό νόμο). Έπιτροπή Κοινωνιολογίας του Δικαίου - Διεθνής Ένωση Κοινωνιολογίας.

μέσα ἀπό τὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς τελευταίας ὁ ἐκ-συγχρονισμός, ἡ προσαρμογὴ τοῦ νόμου στὶς καινούργιες ἀπαιτήσεις τῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ θέμα πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει λήξει ἀπὸ τότε πού ὁ B. Kutchinsky⁵⁸ ἀπόδειξε, στὴν εἰσήγησή του στοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ γνωσιολογικὴ διάσταση ἦταν πάντα μικρῆς σημασίας στὶς παραστάσεις τῆς νόρμας. Ὁ Ph. Robert ἀπὸ τὴ δική του σκοπιά, σὲ πρόσφατη μελέτη του,⁵⁹ τονίζει ὅτι ἀπ' αὐτὴ τὴν περιορισμένη ἢ κακῆς ποιότητας γνώση τῆς νόρμας δὲν πρέπει νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι παρατηρεῖται ἑλλειψη παραστάσεων⁶⁰ καὶ στάσεων⁶¹ ἀπέναντι στὴ νόρμα. Ἀπλῶς αὐτές οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις χαρακτηρίζονται περισσότερο ἀπὸ τίς κανονιστικές (dimentions normatives) καὶ συναισθηματικές διαστάσεις τοὺς παρά ἀπὸ τίς γνωσιολογικές.

β) Ὅσο ἐνδιαφέρουσα κι ἂν εἶναι ὅμως ἡ μελέτη τῆς θεσμοθέτησης τῆς νόρμας ἀπὸ τὴ διπλὴ σκοπιά τῆς θέσπισης καὶ τῆς πρόσληψής τῆς, δὲν εἶναι δυνατό νὰ παραλειφθεῖ, στὰ πλαίσια ἐνός προγράμματος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου, ἡ μελέτη τῆς οὐσιαστικῆς ἐφαρμογῆς τῆς. Κι αὐτό, *πρῶτα* γιατί μερικές νόρμες δὲν ὑπάρχουν παρά στὴν ἐφαρμογή τους, ὥστερα γιατί ἐκεῖνες πού ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μιᾶς ἀφηρημένης θεσμοθέτησης δὲν εἶναι δυνατό νὰ συλληφθοῦν παρά στὴ συγκεκριμένη ἐφαρμογή τους (καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τους μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐφαρμογή).

Ὅλα αὐτὰ ὁδηγοῦν στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ κοινωνικός ἔλεγχος διεξάγεται μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά σύνθετων, πολλαπλῶν διαδικασιῶν: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἐξειδικευμένα ὅργανα σ' αὐτὴ τὴ λειτουργία εἶναι πολλαπλά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅλος ὁ κοινωνικός ἔλεγχος δὲν ἐξαντλεῖται στὴν παρέμβαση αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (κ.ε.) εἶναι ἀφανές: ἀναπτύσσεται ἔξω ἀπὸ τὸ μικρό, ἐμφανές, ὁρατὸ τμήμα πού ἀποτελοῦν τὰ ἐξειδικευμένα ὅργανα (ἀστυνομία, σύστημα Ποινικῆς Δικαιοσύνης, σωφρονιστικὸ σύστημα κτλ.). Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ τὸ ἀφανές τμήμα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι δυνατό νὰ διαχωριστεῖ ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ ρύθμιση» (régulation sociale) ἔτσι ὅπως αὐτὴ ἡ τελευταία πραγματοποιεῖται μέ τή

συνδρομὴ τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινωνικῆς γνώμης... Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σ' ἓνα *πρῶτο στάδιο* ὁ κ.ε. εἶναι πίεση γιὰ βόλεμα, γιὰ τακτοποίηση τοῦ ἀτόμου μέσα στοῦ περιβάλλον του, καὶ σ' αὐτὸ τὸ *στάδιο* δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ γενικὴ κοινωνικὴ ρύθμιση (régulation sociale générale), ἐνῶ μετατρέπεται σὲ καταπίεση ἀπὸ τὴ στιγμή πού γιὰ κάποιον λόγο τὸ ἄτομο δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸ στὸν κονφορμισμό. Ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ρυθμιστεῖ, ἀνατίθεται στοὺς εἰδικούς πού θὰ ἐγγυηθοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας καὶ θὰ κατανικήσουν τὸ φόβο μας γιὰ τὸ ἄγνωστο καὶ τὸ διαφορετικὸ.

Καταλαβαίνει λοιπὸν κανεὶς τὴ σημασία πού ἡ μελέτη τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων (ὅπως εἶναι οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις ἀπέναντι στοὺς κανόνες κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς) μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ τὴν κατανόηση αὐτοῦ τοῦ κ.ε., πού δὲν εἶναι ἄμεσα ἀντιληπτός.

Ἀπὸ τὸ γενικὸ καὶ ἀφανὲς κ.ε. περνᾶμε στὴ συνέχεια στὸν κ.ε. τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μιὰ μορφή κ.ε. στὴν ἄλλη πραγματοποιεῖται χωρὶς διακοπὴ, γιατί οἱ δύο αὐτές μορφές κ.ε. εἶναι δεμένες μεταξύ τους. Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἐπέμβαση τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε., πρέπει ἢ ἡ *ὁρατότητα* (visibilité) τῆς πράξης νὰ εἶναι ἀρκετὴ ἢ *κάποιος* νὰ *κινήσει* τοῦ μηχανισμοῦ αὐτῶν τῶν ὀργάνων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ὁρατότητα*, δὲν χρειάζεται νὰ πει κανεὶς ὅτι ἐνῶ μερικὰ ἄτομα ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν πολλῶν, ὑπάρχουν ἄλλα πού ζοῦν ἀποτραβηγμένα, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα. Κι αὐτὴ ἡ διαφορικὴ ὁρατότητα εἶναι συνάρτηση τοῦ επαγγελματικοῦ status τοῦ κάθε ἀτόμου, ἄρα τῆς τοποθέτησής του στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία.

Ἡ ὁρατότητα ὅμως δὲν εἶναι τὸ πᾶν. Ἐχει παρατηρηθεῖ ὅτι τὰ ἐξειδικευμένα ὅργανα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι συνήθως αὐτοτροφοδοτούμενα: στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἢ πρῶτὴ ὅλη τους διαβιβάζεται ἀπὸ κάποιον.⁶² Αὐτὴ ἡ *παραπομπή* ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὀρισμένες ἐξωτερικὲς συνθήκες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς παραστάσεις πού οἱ παράγοντες τῶν μηχανισμῶν τοῦ κ.ε. ἔχουν γιὰ τὴν ἐγκληματικότητα, τὸν ἐγκληματία, τὰ ὅργανα ἐλέγχου καὶ τὴ χρῆση τους. Μὲ λίγα λόγια, ἡ παραπομπή σ' ἓνα ἐξειδικευμένο ὄργανο τοῦ κ.ε. ἐξαρτᾶται ταυτόχρονα:

—ἀπὸ *ἐξωτερικὲς περιστάσεις* πού ποικίλλουν ἀνάλογα μέ τὴν κοινωνικὴ προέλευση τοῦ ἀτόμου, ὅπως εἶναι ὁ βαθμὸς ὁρατότητας τῆς πράξης ἢ ἡ κόμα τὰ κίνητρα⁶³ πού ὠθοῦν στὴν παραπομπή ἢ

58. Kutchinsky, B., *op. cit.*, σελ. 14.

59. Robert, Ph., «Consensus, conflit, et attitudes envers le crime et la loi pénale», *Annales Internationales de Criminologie*, 1978, τομ. 17, ἀρ. 1 καὶ 2, σελ. 233.

60. Μὲ τὸν ὅρο *παραστάση* (représentation), καὶ ἔτσι ὅπως χρησιμοποιεῖται στὴ μελέτῃ τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων, ἐννοεῖται ἐδῶ τὸ σύστημα ἐκεῖνο γνώσης πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σύνολο αἰσθημάτων, πεποιθήσεων, ἀξιών, στάσεων, πού μεταφράζονται σὲ ἓνα λόγο (discours) καὶ σὲ πρακτικὲς σχετικὲς μ' ἓνα κοινωνικὸ ἀντικείμενο.

61. Μὲ τὸν ὅρο *στάση* (attitude) ἐννοεῖται τὸ τμήμα τῆς παρατάσης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πού μεταφράζεται σὲ λήψη θέσης (prise de position) ἀπέναντι σ' ἓνα φαινόμενο.

62. Αὐτὸς ὁ *κάποιος* μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἄλλο ὄργανο τοῦ κ.ε. Ἀμερικανικὲς ἐρευνες ἔχουν ἀποδείξει ὅτι οἱ φιλάνθρωπικὲς ὁργανώσεις π.χ. παίζουν ἓνα σημαντικὸ ρόλο στὴν παραπομπή ὀρισμένων ὑποθέσεων στὴν ποινικὴ δικαιοδοσία τῶν ἀνηλίκων.

63. Ἔτσι τὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ἡδὴ θύμα μιᾶς παράνομης συμπεριφορᾶς (ἢ ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ θύμα) εἶναι ἓνας λόγος πού συντελεῖ στὴν κίνηση τῶν μηχανισμῶν τοῦ ἐξειδικευ-

τά αντικίνητρα πού αποτρέπουν από αυτήν.
— από τις παραστάσεις πού έχουν οι παραπέμποντες
στά όργανα του κ.ε. για τό έγκλημα, τόν έγκλη-
ματία ή για τήν αποστολή του κάθε όργάνου του
κ.ε.

Μ' αυτά τά φαινόμενα της «όρατότητας» καί της
«παραπομπής» έγγίζουμε τό καυτό σημείο της με-
λέτης των εξειδικευμένων όργάνων του κ.ε.

Β. Τό σύστημα της Ποινικής Δικαιοσύνης ή τά εξειδικευμένα όργανα του κοινωνικού έλέγχου της έγκληματικότητας

Έδω καί ένα αιώνα περίπου, γινόμαστε μάρτυ-
ρες ενός τρελλού πολλαπλασιασμού των μέσων ει-
δικής μεταχείρισης στό χώρο του κ.ε. της αποκλί-
νουσας συμπεριφοράς. Βλέπουμε νά εμφανίζονται
όλο καί νεώτεροι μηχανισμοί έλέγχου. Στην αρχή,
αυτό θεωρήθηκε σάν βαθμιαία υποκατάσταση νέων
ήπιωτέρων μορφών κ.ε. (όπως είναι ή πρόληψη στό
χώρο του έγκλήματος) στίς παλαιότερες αυστηρά
κολαστικές μεθόδους του παρελθόντος. Έν τού-
τοις, ή προσεκτικότερη παρατήρηση φέρνει στό
φώς ότι οι έπιλεγόμενες «καινούργιες» μορφές κ.ε.
είναι συχνά θυγατέρες των παλαιότερων καί ότι αυ-
τή ή συγγένεια δέν είναι χωρίς σημασία. Τόσο μάλι-
στα, όσο στην πράξη δέν υπάρχει υποκατάσταση
άλλά σώρευση παλαιών καί νεωτέρων μεθόδων: ή
μεταχείριση των έγκληματιών σ' άνοικτό χώρο δέν
αδειάζει τίς φυλακές, ούτε τά προληπτικά προ-
γράμματα καταργούν τίς δικαιοδοσίες για τους ά-
νηλίκους, ούτε ή ψυχιατρική του τομέα κλείνει τά
παλιά ψυχιατρικά καταστήματα... Ο καρκίνος έ-
τσι απλώνεται παντού... Καί ή έμπειρία αυτού του
αυξανόμενου καταμερισμού της κοινωνικής έργα-
σίας, του έλέγχου της απόκλισης από τίς νόρμες,
μάς επιτρέπει νά καταλάβουμε τό ενδιαφέρον πού
παρουσιάζει σήμερα ή σπουδή της γενεαλογίας αυ-
τών των εξειδικευμένων όργάνων του κ.ε.⁶⁴

Παράλληλα όμως μ' αυτή τή σπουδή τά όργανα
αυτά του κ.ε. απαιτούν μιά πιό προσεκτική εξέτα-
ση της λειτουργίας τους πού μπορεί νά πάρει τίς έ-
ξης τρείς διαστάσεις:

1. Τή μελέτη των προκατασκευασμένων πληθυ-
σμών.⁶⁵ Των πληθυσμών δηλαδή πού καλούνται νά

μένου κ.ε. Αντίθετα, στην περίπτωση πού κανείς δέν αισθάνε-
ται νά θίγεται άμεσα από μιά παράνομη συμπεριφορά (όπως
συμβαίνει στίς περισσότερες περιπτώσεις του όργανωμένου έγ-
κλήματος ή του έγκλήματος των συναλλαγών), οι πιθανότητες
παραπομπής στα όργανα του κ.ε. μειώνονται κατά πολύ.

64. Βλ. α) Foucault, *op. cit.* β) Lascoumes, P., *Prévention et con-
trôle social*. Genève - Paris, Médecine et Hygiène - Masson 1977. γ) *Fourquet, F., et Les équipements du pouvoir*. Paris UCE. 1973. δ) *Deyon P., Le temps des prisons*. Lille, ed. univ. 1975.

65. Από τή μελέτη των γαλλικών στατιστικών προκύπτει ότι
συνήθως τό «τελικό προϊόν» του συστήματος της ΠΔ—έκείνος
κατά του οποίου άπαγγέλθηκε καταδικαστική άπόφαση ή καλύ-

ένσαρκώνουν τό στερεότυπο του έγκληματία ή ό-
ποιουδήποτε κοινωνικά άπαράδεκτου τύπου άν-
θρώπου.

2. Τή μελέτη⁶⁶ της έσωτερικής λειτουργίας του
συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης στα έπίπε-
δα της άστυνομίας-εισαγγελίας-δικαστικών άπο-
φάσεων καί στή σχέση των έπιπέδων αυτών μεταξύ
τους.

3. Τέλος, καί κυρίως, τή μελέτη της άνακατα-
σκευής του άντικειμένου.⁶⁷

Από τήν πρώτη ύλη πού διαθέτει (είτε από δική
του πρωτοβουλία είτε από παραπομπή) ένα όργανο
κ.ε. προβαίνει σε μιά έπιλογή καί μιά σταδιακή κα-
τασκευή του τελικού άντικειμένου του. Σ' αυτή τή
διαδικασία κατασκευής του άντικειμένου του υπει-
σέρχονται κάθε στιγμή όχι μόνο ιδέες πού οι άλλοι
έχουν για τό άντικείμενό του αλλά καί οι παραστά-
σεις πού αυτό τό ίδιο τό όργανο του κ.ε. έχει για τήν
κοινωνική του λειτουργία (έπαγγελματική ιδεολο-
γία των όργάνων του κ.ε.).

Ωστε, καί σ' αυτό τό έπίπεδο, ή γνώση των ιδεο-
λογικών μηχανισμών των «παραστάσεων» πού
σχηματίζουν καί των «στάσεων» πού παίρνουν τά
όργανα του συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης
άπέναντι στα κοινωνικά φαινόμενα, ενδιαφέρει έ-
ξαιρετικά για τή διαφώτιση αυτού του τμήματος
του κοινωνικού έλέγχου.

Σ' αυτό τό σημείο πρέπει νά προσθέσουμε ότι αυ-
τές οι «παραστάσεις» πού σχηματίζουν τά όργανα
του κ.ε. για τό έγκλημα, τόν έγκληματία, τήν ίδια
τήν κοινωνική τους αποστολή καί πού έπηρεάζουν
σημαντικά τή λειτουργία των διαδικασιών του κοι-
νωνικού έλέγχου, δέν είναι αθόρμητες. Κατά κά-
ποιο τρόπο, εξαρτώνται από τή δομή των εξειδικευ-
μένων όργάνων του κ.ε., από τή λειτουργία τους,
κυρίως όμως από τήν παραγωγή τους. Στίς ιδεολο-
γικές κατασκευές πάνω στην έγκληματικότητα,
διαπιστώνει κανείς τήν ύπαρξη ισχυρών στερεοτύ-
πων πού στηρίζονται στην παραγωγή τυπικών εικό-
νων του έγκληματία καί της έγκληματικότητας.
Παρατηρούμε, έπίσης, ότι τά όργανα «ιδεολογικής

τερα έκείνος πού έκτίει ποινή στίς φυλακές—άντιστοιχεί σε μιά
όρισμένη μερίδα του γενικού πληθυσμού: πρόκειται για άνδρα,
νέο, συχνότερα άλλοδαπό, πού ανήκει σε μιά υποκατηγορία της
μικροαστικής τάξης (μικροεπιχειρηματίας) ή στην κατηγορία
της εργατικής τάξης. Βλ. για περισσότερα στοιχεία Robert. Ph.
Aubusson de Cavarley, B., Godefroy, Th., *Statistiques criminelles et
analyse du système pénal: réflexions conceptuelles et hypothèse d'a-
nalyses*. Lyon, Colloque ouest-européen du CNPS sur «connaissance
de la justice pénale», 1977, ronéo.

66. Στη μελέτη αυτή έχει κυριολεκτικά επενδύσει ή νεοεμπε-
ριανή άμερικανική κοινωνιολογία. Για γαλλική βιβλιογραφία,
βλ. τό πρόσφατο βιβλίο του Herpin, N., *L'application de la Loi*, Pa-
ris, Seuil, 1976.

67. Robert, Ph., Lambert, Th., Faugeron, C., *Image du viol collec-
tif et reconstruction d'objet*, Genève, Paris, Médecine et Hygiène-
Masson, 1976.

ἀποικιοποίησης» τροφοδοτοῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιο μηχανισμό μέσ' ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὰ ὄργανα τοῦ κ.ε. κατασκευάζουν τελικά τὸ ἀντικείμενό τους. Ὅπως ἔχει ἤδη γραφεῖ, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πρώτη ὕλη τῆς ἀστυνομίας, τῆς εἰσαγγελίας, τῆς δικαιοσύνης, γίνεται μιὰ ἐπιλογή μὲ ἀποτέλεσμα ἄλλα στοιχεῖα νὰ ἀπορρίπτονται καὶ ἄλλα νὰ διατηροῦνται. Αὐτὰ ποὺ διατηροῦνται, ἀνακατασκευάζονται μὲ γνώμονα τὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ κάθε ὀργάνου. Ἔτσι, ἡ *παρέμβαση τοῦ ἐξειδικευμένου ὀργάνου* (στό πρόσωπο τοῦ ἀστυνομικοῦ, εἰσαγγελέα, δικαστῆ) ποὺ στήν πραγματικότητά ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ ἐξωτερικὲς, ἀντικειμενικὲς συνθήκες (ὁρατότητα τῆς πράξης, παραπομπή), ὅσο καὶ ἀπὸ ὑποκειμενικὲς (παραστάσεις ἐκείνων ποὺ τροφοδοτοῦν τὴν Ποινικὴ Δικαιοσύνη μὲ πρώτη ὕλη)—συνθήκες ποὺ μὲ τὴ σειρά τους ἐξαρτῶνται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης μέσα στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία—*ἐμφανίζεται σάν ἡ μόνη βαρύνουσα καὶ μοιραία. Καὶ τὸ ἔγκλημα, τελικὸ προϊόν τῆς λειτουργίας τῶν μηχανισμῶν τῆς λειτουργίας τοῦ κ.ε., «ξεπηδάει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ θάλαμο τῆς δικαιοσύνης» σάν τὸ ὁρατὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας παραγωγῆς πολὺ πῖο σύνθετης καὶ πολὺπλοκης ἀπ' ὅσο μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ.*

Καταλαβαίνει κανεὶς λοιπὸν τὴ σημασία ποὺ αὐτὸ τὸ «προϊόν» θὰ ἔχει γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν παραστάσεων τοῦ ἐγκληματία, τοῦ ἐγκληματοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου στὴ συνέχειά. Ἀκόμα, γίνεται κατανοητὴ καὶ ἡ σημασία ποὺ ἔχει ἡ μελέτη ὅλων αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν—στὴν ιδεολογικὴ τους κυρίως διάσταση γιὰ τὴ σωστὴ τοποθέτηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου.

Ὡστε, τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κ.ε., παρὰ τὴν ἐξέλιξή τους ἀπὸ τὸν XIX αἰῶνα καὶ πέρα, ἔχουν περιορισμένη θέση στὴν ὅλη διαδικασία τοῦ ἐλέγχου. Στὴν πραγματικότητά, ὁ ρόλος τους περιορίζεται σ' αὐτὸν τοῦ *ἐμμεσου ρυθμιστῆ τοῦ κ.ε.* στό μέτρο ποὺ τὰ προϊόντα τους (ἐγκλημα-ἐγκληματίας) *τροφοδοτοῦν τὸ λόγο* (discours) πάνω στὴν ἐγκληματικότητα καὶ τὸν ἐγκληματία, καὶ στό μέτρο ποὺ μὲ τὴν ιδεολογικὴ αὐτὴ παραγωγὴ τους *διαμορφώνουν τὶς ἀντιλήψεις, τὶς εἰκόνες, τὶς παραστάσεις καὶ τὶς στάσεις τοῦ συνόλου τῶν ὀργάνων τοῦ ἀφανοῦς κοινωνικοῦ ἐλέγχου.*

Ἔτσι, κλείνει ὁ κύκλος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καὶ ἐπαληθεύεται ἡ ἀποτελεσματικότητά τῆς νόρμας μὲ τὸ πέρασμα μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα εἶδη ὀργάνων (ἀφανῆ-ἐμφανῆ) καὶ μέσα ἀπὸ τὴ λειτουργία τῶν ιδεολογικῶν μηχανισμῶν.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, θὰ ἠθελα νὰ τονίσω πόσο σημαντικὴ εἶναι, μέσα στὰ πλαίσια τῆς μελέτης τοῦ κ.ε., ἡ ἔρευνα τῶν ιδεολογικῶν μηχανισμῶν, ὅπως εἶναι οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις ἀπέναντι στὰ φαινόμενα:

—Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γιατί ἡ θεσμοθέτηση τῆς νόρμας (καὶ στὴν περίπτωση ἡ ἀναγωγή μιᾶς συμπεριφορᾶς σὲ ἐγκληματικὴ) θέτει τὸ πρόβλημα τῆς «πρόσληψης» τῆς νόρμας, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ παρὰ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐπίπεδο.

—Ὑστερα, γιατί οἱ διαδικασίες τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου συντελοῦνται κατὰ κύριο λόγο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπέμβαση ἐξειδικευμένων ὀργάνων καὶ ἐξαρτῶνται, ἐπομένως, κατὰ πολὺ ἀπὸ τοὺς ιδεολογικοὺς μηχανισμούς.

—Ἀλλωστε, ἡ παρέμβαση αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων προϋποθέτει συνήθως μιὰ παραπομπή ποὺ προσδιορίζεται, μερικὰ τουλάχιστον, ἀπὸ τὸ παιχνίδι τῶν παραστάσεων καὶ τῶν στάσεων.

—Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ λειτουργία τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε. βλέπουμε αὐτὴ τὴν ἐπίδραση τῶν ιδεολογικῶν παραγόντων—ἰδιαίτερα μάλιστα στὴ φάση τῆς ἀνακατασκευῆς (ἐγκλημα-ἐγκληματίας) τοῦ ἀντικειμένου.

Τέλος, τὸ τελικὸ προϊόν τοῦ κ.ε. τροφοδοτεῖ τὸ δημόσιο λόγο πάνω στὴν ἐγκληματικότητα καὶ τὸν ἐγκληματία, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἐπιχείρηση ιδεολογικῆς παραγωγῆς.

Ἄν σ' ὅλα αὐτὰ προσθῆσουμε ὅτι αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὁ ἐλεγχος ἀποτελεῖ μιὰ πράξη ἐξουσίας, ὅτι πρέπει νὰ ἀνήκει κανεὶς στοὺς κοινωνικά ἰσχυροὺς γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐλέγχει καὶ ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου συμβάλλει στὴ διαίωνιση τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας, γίνεται φανερό ὅτι ὁ κοινωνικός ἐλεγχος ἔχει μιὰ βασικὴ ιδεολογικὴ διάσταση ποὺ δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀγνοηθεῖ κατὰ τὴ μελέτη του.

Μὲ τίς σκέψεις αὐτές πάνω στὴ μελέτη αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν ποὺ δίνουν στὴν ἐγκληματολογία καινούργιο πεδίο ἔρευνας, κλείνω τὴν προσπάθειά αὐτὴ τῆς σύντομης ἐπισκόπησης τῶν ἐγκληματολογικῶν προβληματισμῶν, προσθέτοντας μόνον ὅτι ἡ συνειδητοποίηση τῆς βαρύτητας τοῦ ρόλου μιᾶς ἐπιστήμης περνᾷ ἀναγκαστικά μέσα ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ χώρου, ὅπου ἡ ἐπιστῆμη αὐτὴ ζεῖ καὶ δρᾷ. Αὐτὸ βέβαια ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἐγκληματολογία περισσότερο κοινωνιολογική.

Ἐπίσης, συνεπάγεται καὶ κάποια δέσμευση ἢ στράτευση, ἀλλὰ ὅπως ὁ Martin Nicolaus⁶⁸ ἔχει πεῖ: «What kind of science is this, which holds true only when men hold still?». Γιὰ μιὰ σωστὴ ἐπιστημονικὴ θεώρηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου χρειάζεται ν' ἀντιμετωπίσει κανεὶς τὸν ἄνθρωπο στὴν κίνησή του μέσα στὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο.

68. Nicolaus, Martin (1969). «The Professional Organization of Sociology: A View from below», *Antioch Review*, Fall, σελ. 375-387.